

İbnü'l-Arabî'de Nebevî Verâset

Abdulvehap ERİN*

ÖZ

Tam ifadesiyle *el-virâsetü'n-nebeviyye* kavramı genel manada İslâmî ilimler ve özelde de tasavvuf ilmi açısından gayet mühim anlamlar içermesine mukabil literatürde velâyet-velî kavramlarının gölgesinde kalmış ve müstakil olarak doğrudan bahis ve çalışma konusu yapılmamıştır. Dolaylı olarak kendisine yer bulduğu çalışmalarda ise mevzuya pek sınırlı yer verilmiş bu nedenle de tam olarak belirginleşmeyen bir konu olarak kalmıştır. İşte bu çalışmada tasavvuf tarihinde özellikle İbnü'l-Arabî'nin söz konusu edip işlediği nebevî verâset kavramı araştırmaya konu yapılmıştır. Bu mefhum ve onun etrafında ortaya çıkan kavramlarla İbnü'l-Arabî'nin neyi kastettiğinin açık bir şekilde ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu gayelerle öncelikle belli başlı tasavvuf klasikleri taranmış ve bunlarda doğrudan mevzu ile alakalı olan bilgiler tespit edilerek ortaya konulmuştur. Ardından da İbnü'l-Arabî'nin ilgili eserleri söz konusu kavram ve türevleri itibarıyla gözden geçirilmiştir. Elde edilen bilgiler ilgilerine göre başlıklar altında tasnif edilmiş ve mevzu etrafında ortaya çıkan sorulara bu başlıklar altında cevaplar bulunmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, İbnü'l-Arabî, Nebevî Verâset, Miras, Mûris, Vâris.

Prophetic Inheritance in Ibn al-‘Arabî

ABSTRACT

In its precise expression, the concept of al-wirâthah al-nabawiyyah holds highly significant meanings for Islamic sciences in general and sufism in particular. However, it has been overshadowed in the literature by the concepts of walâyah and waliy and has not been directly addressed or studied. In the studies where it has found a place indirectly, the topic has received very limited attention, and therefore remains a topic that has not been fully clarified. In this study, the concept of prophetic inheritance (wirâthah), which was discussed and dealt with especially by Ibn al-‘Arabî in the history of sufism, was investigated. The aim is to clearly reveal what Ibn al-‘Arabî intended, with this notion and the concepts that emerged around it. To this end, major sufi classics were first reviewed, and information directly related to the topic was identified and presented. Then, relevant works by Ibn al-‘Arabî were reviewed in terms of the concepts in question and their derivatives. The information obtained was classified under headings according to their relevance and answers were sought for the questions arising around the subject under these headings.

Keywords: Sufism, Ibn al-‘Arabî, Prophetic Inheritance, Inheritance, Testator, Heir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, Assist. Professor., Batman University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Sufism, Batman, Türkiye, vehaperin@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0001-9907-7478>, <https://ror.org/051tsqh55>.

Geliş Tarihi / Date of Submission : 01.08.2025

Kabul Tarihi / Date of Acceptance : 15.12.2025

Atıf / Citation: Erin, Abdulvehap. "İbnü'l-Arabî'de Nebevî Verâset". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62 (Aralık 2025), 303-328. <https://doi.org/10.21054/deuifd.1755408>.

Etik Beyan ve Çıkar Çatışması: Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Telif Hakkı & Lisans: Yazar, dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını **CC BY 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır.

Ethical Statement and Conflicts of Interest: The author declares that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study, all sources used were indicated in the bibliography, the study was not financially funded, and there is no conflict of interest.

Copyright & License: Author publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY 4.0**

Giriş

Peygamberler seçilmiş kişilerdir. Tahalluk, tahakkuk ve taallümleri Cenâb-ı Hakk'ın uhdesinde olup rabbânîdir. Bu itibarla da en güzel bir ahlâk üzere bulunurlar. Şek ve şüphenin giremediği, muhakkak olan bilgi ve irfana sahiptirler. İlim ve irfanlarının kaynağı gayretleri ve çabaları değil vehbî yoldur yani tamamen tanrısal bir lütuf ve bağışın bir sonucudur. Kısacası Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine yükleyeceği misyona uygun olarak yine O'nun tarafından teçhiz edilirler. Onlar da misyonlarını en güzel şekilde yerine getirip artlarında en güzel bir örnekle (üsve-i hasene) beraber sözlü, fiilî ve hâlî bir miras bırakarak âhirete irtihal ederler. Peygamberlere maddî anlamda mirasçı olunmadığı ve bu anlamda bıraktıkları sadaka olduğuna göre onlardan arda kalan yegâne miras ilimden başka bir şey değildir. Böyle olunca da peygamberlerin vârisleri doğal olarak âlimler olmaktadır. Bu nevi mirasın kaynakları ise ilgili peygamberin aldığı vahiy ve onun bu vahiy etrafında ortaya çıkan söz, fiil ve hallerini içeren sünnetidir.

Genel manada bir peygambere inanan tüm müminler kendilerine göre peygamberlerinin mirasçıları ve onun misyonunun devam ettiricileri kabul edilirler. Bununla beraber acaba hikmetle iş yapan ve Hayrül-Vârisîn olan Cenâb-ı Allah peygamberlerinin misyon ve mirasını onlar gibi hususi olarak seçtiği birilerine tevdi etmiş midir? Yani peygamberlerin hususi vârisleri var mıdır? Var ise bunlar kimlerdir? Her inanan Kitap ve sünnetten kendisine göre bir pay sahibi olmakla ve dolayısıyla mirasçı olarak nitelenebilmekle beraber acaba inananlar arasından Kitap ve sünnet mirası hakkında hususi bir anlayış ve bilgi ile donatılanlar ve bu konudaki öğretileri peygamberlerde olduğu gibi rabbânî olanlar var mıdır? Diğer bir ifadeyle peygamberlerin ardından onların misyonlarının devamını sağlayacak, onların ilim miraslarını zaman içerisinde, zamanın muktezası ve ihtiyaçları çerçevesinde hem anlayıp hem anlatacak ve böylelikle de tebliğin devamlılığını ve din ve şeriatın muhafazasını temin edip onları kâim tutacak kurumsal bir yapıdan ve bu yapı dahilinde hususi olarak görevlendirilmiş seçilmiş kişilerden söz edilebilir mi?

Şüphesiz yukarıda zikredilen ve farklı şekillerde çoğaltılıp ayrıntılanabilecek olan üst ve alt başlıktaki soruların açık ve net bir şekilde cevaplanması, peygamberlerin misyon ve mirasının gerçek manadaki vârislerinin kimler olduğu, bu mirası hangi usulle devraldıkları, bunların hangi mahiyette ve nitelikte bir bilgiye ve nasıl sahip oldukları, mirastan kendilerine göre pay alan diğer bilgi sahibi kişilerden hangi bilgi ve anlayışla farklılaştıkları, hangi makam ve mertebelerde buldukları, peygamberin ardından icra ettikleri temel vazifenin kapsam ve hududunun ne olduğu gibi birçok hususun vuzuha kavuşması anlamına gelecektir. İşte bu çalışma bir yerde sözü edilen noktalara İbnü'l-Arabî'nin nazarından, mümkün olduğunca net, dayanakları bulunan, tutarlı ve bütünlüklü cevaplar vermeyi amaçlamaktadır.

Tasavvuf dışındaki ilimler genel olarak peygamberlerin mirasının ilmî olduğuna vurgu yapmış ama bu ilme mirasçı kılınmanın herhangi özel bir yolundan söz etmemişlerdir. Bu çerçevede işler ve devamlı olan bir verâset teşekkülünden ve bu yapıda özel olarak tavzif edilmiş seçilmiş şahsiyetlerden bahsetmemişlerdir. Mamafih makbul usûlü'd-dîn âlimleri, müçtehit ve mütekellimler, peygamberî mirastan büyük pay sahibi vârisler olarak kabul edildiği gibi her bir birey mirasa dair bilgisi oranında mirasçı olarak görülmüştür. Tasavvuf ilmine geldiğimizde sûfîlerin mevzubahis mirasa hususi olarak vâris kılınan seçilmişlerden ve bu çerçevede işleyen devamlı bir teşekkül ve yapının varlığından söz ettiklerini görmekteyiz. Sadece bu değil miras da sûfîler tarafından içerik itibarıyla tafsil edilmiş ve onun sözlü ve fiilî boyutunun (zâhirî) yanında hâlî (bâtınî) boyutuna da özellikle vurgu yapılmıştır. Böyle olunca da bu çalışmanın en önemli hedefi sûfîlerin ve onlar arasında özellikle İbnü'l-Arabî'nin bu minvaldeki görüşlerinin tespit edilerek ortaya konulması ve değerlendirmeye tabi tutulup birtakım sonuçlara ulaşılması olmaktadır.

Öte yandan nebevî verâset veya vâris-i nebî kavramları nübüvvet, risâlet, resûl, nebî, velâyet, velî, insân-ı kâmil ile vehbî ve ledünnî ilim gibi kavramlarla yakından ilişkilidir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla nebevî verâset meselesi ülkemizde tasavvuf alanında müstakil ve doğrudan ele alınmış bir konu değildir. Buna karşın dolaylı ve tâlî olarak nübüvvet-velâyet veya nebî-velî üst başlıklarının zımnında ele alınmıştır. Binaenaleyh yeterince gün yüzüne çıkamamış ve belirginleşmemiş bir bahis mevzuu olarak kalmıştır.

Alanda, dolaylı olarak, nübüvvet-velâyet başlıkları altında mevzuya değinen çalışmalardan bir tanesi Çakmaklıoğlu'na aittir.¹ O, bu çalışmasında esas olarak Şeyh-i Ekber'in nübüvvetle velâyet hakkındaki görüşleriyle İbn Teymiyye'nin (öl. 728/1328) bunlara ilişkin eleştirilerini konu edinmiştir. Bu yüzden çalışmasının odağında nübüvvet ve nebînin mi yoksa velâyet ve velînin mi üstün olduğu şeklindeki esas problem ve tartışma yer almaktadır. Verâset ve vârislik kavramlarına ise ancak söz konusu problemi ele alırken ve o problemin merkezietinde değinmiştir. Diğer bir çalışma ise Başer'e aittir.² Tasavvufî yöntemdeki tutarlılığın dayanağı olması açısından resûle ittibâ düşüncesinin Cüneyd-i Bağdâdî (öl. 297/909) ile İbnü'l-Arabî mâbeyninde karşılaştırmalı olarak değerlendirildiği bu çalışmada esas olarak tasavvufî yöntem ile bu yöntemin neticesinde ortaya çıkan bilgi ve bu ikisi açısından resûle tâbi olmanın önem ve değeri bahis mevzuu yapılmıştır. Şüphesiz verâset, nebiye tebâiyettir. Hatta İbnü'l-Arabî'ye göre vârisler tâbilerdir. Onun içindir ki verâset ve ittibâ-i rasûl arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim çalışma meselenin verâset boyutuna yer yer işaret etse de esas olarak tasavvufî yöntemin tutarlılığı ve onu diğer mistik cereyanların yönteminden ayırt etmesi açısından daha ziyade ittibâ-i rasûl olgusu odaklı bir çalışma olarak ortaya çıkmıştır. Diğer bir çalışma ise Arpaguş'un danışmanlığında tamamlanan Kılıç'a ait doktora tezidir.³ Bu çalışmada Şeyh-i Ekber'in velâyet meselesine bakışı kapsamlı ve ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur. Nübüvvet-velâyet, vahiy-ilham, mucize-kerâmet tartışmalarının ele alındığı bu çalışmada verâset, İbnü'l-Arabî'nin velâyet teorisinin üzerine kurulu bir kavram olarak ifade edilmiş olmakla beraber bu kavrama tezde doğrudan birkaç sayfa dahilinde değinilmekle iktifâ edilmiştir.⁴ Çalışma genel bir kavram olan velâyet kavramı üzerinden sürdürülmüştür. İbnü'l-Arabî'nin verâsetle ilgili aktardığı diğer bazı bilgilere de bu kavram bağlamında dolaylı olarak değinilmiştir. Konu başlığımızla ilgili zikredilmesi gereken diğer bir çalışma ise Chodkiewicz'e aittir.⁵ İbnü'l-Arabî'nin velâyet ve nübüvvet dair düşünceleri ve bu ikisinin birbiriyle olan ilişkisinin konu edildiği çalışmada "Peygamberlerin Vârisleri" ismiyle bir bölüme de yer verilmiştir. Son bölümde de verâset, niyâbet ve kurbet kavramları ele alınmıştır. Zikri geçen diğer çalışmalarla beraber istifademize konu olan bu eserde verâset konusu bazı boyutlarıyla ele alınmıştır.

Öte yandan İbnü'l-Arabî dönemine kadar gelen tasavvufî eserlerde bile bu konunun bağımsız ve bütünlüklü olarak ele alınmadığını sadece yukarıda sözü edilen ilgili başlıklar altında mahdut ve mevzî olarak bahse konu edildiğini görmekteyiz. Ama mevzu, İbnü'l-Arabî tarafından olabildiğince doğrudan, bütünlüklü ve ayrıntılı olarak ele alınmış ve daha önceki dönemlerde görülen eksiklik ve boşluklar tamamen doldurulmuştur. İlk peygamberden son peygambere kadar olan tüm dönemlerde aktif, işler ve devamlı bir verâset müessesesinden ve bu yapının seçilmiş temsilcilerinden söz edilmeye başlanmıştır. Onun içindir ki çalışmada öncelikle İbnü'l-Arabî'ye kadar olan dönemde kısmen de ondan sonraki dönemde belli başlı bazı tasavvuf eserlerinde meselenin nasıl ele alınıp değerlendirildiğinin tespitine yönelinecek, ardından meselenin kemâlini bulduğu İbnü'l-Arabî'nin ilgili eserleri ve özellikle de *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'si konu açısından taranarak Şeyh-i Ekber'in mevzuya dair görüş ve düşünceleri tespit edilecek ve belli başlıklar altında tasnif edilerek değerlendirilecektir. Böylelikle yukarıda zikredilen sorulara açık cevaplar verilmeye çalışılacaktır.

¹ M. Mustafa Çakmaklıoğlu, "İbnü'l-Arabî'nin Nübüvvet-Velâyet Hakkındaki Görüşleri ve İbn Teymiyye'nin Bu Husustaki Eleştirileri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 21 (2008), 213-255.

² Hacı Bayram Başer, "Tasavvufî Yöntemdeki Tutarlılığın Dayanağı Olarak İttibâ-i Rasûl Anlayışı: Cüneyd-i Bağdâdî ve İbnü'l-Arabî Arasında Mukayeseli Bir Değerlendirme", *Uluslararası İbnü'l Arabî Sempozyumu: İnsanlığın Hakikat Arayışı ve İbnü'l Arabî*, ed. Mustafa Arslan vd. (Ankara: İnönü Üniversitesi Yayinevi, 2018), 1/567-595.

³ Ali İhsan Kılıç, *İbnü'l-Arabî'nin Velâyet Öğretisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 262-265. Yazarın yine danışmanıya beraber bu tezden ürettiği bir makale de bulunmaktadır. Bunda da velâyet-i hassâ kavramı merkeze alınmıştır. Bu kavram tarihsel olarak ele alındıktan sonra İbnü'l-Arabî'nin konu ile ilgili görüşleri değerlendirilmiştir. Özellikle de onun velâyetin tahakkukunda amel ve ilâhî inayetin rolü ile ilgili görüşleri üzerinde durulmuştur. Verâset kavramı sadece birkaç yerde zikredilmiş doğrudan mevzubahis edilmemiştir. Ali İhsan Kılıç - Safi Arpaguş, "İbnü'l-Arabî'nin Özel Velâyet (Velâyet-i Hâssa) Teorisi: Kesb ile Vehb Arasında Seçkinliğin Temellendirilmesi", *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (Aralık 2021), 503-544.

⁴ bk. Kılıç, *İbnü'l-Arabî'nin Velâyet Öğretisi*, 262-265.

⁵ Ali Chodkiewicz, *el-Velâyetü ve'n-nübüvvetü inde's-Şeybi'l-Ekber Muhyiddîn bin el-Arabî*, çev. Ahmed et-Tîb (Marakeş: Dâru'l-Kubbeti'z-Zerkâ, 1999).

1. Belli Başlı Tasavvuf Klasiklerinde Nebevî Verâset Kavramı

Ve-ri-se “ورث” fiilinin masdarı olan “الإرث” veya virâset “الوراثة” akit veya benzeri bir şey olmaksızın bir malın veya servetin kişiye intikali anlamına gelir.⁶ Verâset, mirasta hak sahibi olma, vâris olma veya mirasçı olma anlamına geldiği gibi soyda tezahür eden maddî veya mânevî bir hususiyetin bir nesilden sonraki nesillere intikali anlamına da gelmektedir.⁷ Virâset kökünden türeyen vâris ise ölünün malını mülk edinmeye hak kazanan kimse demektir.⁸ Sözlük anlamına uygun olarak tasavvufta verâset düşüncesi, enbiyânın mirasından olup onlara has olan bir şeyin evliyâya intikalini ifade etmektedir. Şüphesiz bu durum velâyetin nübüvvete tâbi olduğunu gösterdiği gibi verâsetin gerek velâyet mefhumunun inşasında gerekse hakikatinin teşkilinde aslî bir rolünün olduğunu da göstermektedir.⁹

el-Hakîm’e göre İbnü’l-Arabî’nin de aralarında olduğu sûfiler tasavvufî bilginin tahsili için iki yol kabul etmişlerdir. Birincisi, bilgiyi Allah’tan alma yöntemidir. Bu yol mücâhede, tasfiye, tefekkür ve mâsivâdan arınma gibi usullerle keşfe, müşâhedeye ve tecellilere ulaştırır, insanın kesb ve çabasına bağlı yoldur. İkincisi ise bilgiyi peygamberlerden alma yoludur. Bu, *ilâhî ilme* vâris olmaktır ki sadece peygambere uymakla gerçekleşir. Mamafih bu ikincisi de nihayetinde peygamberin miras bıraktığı ilmi *Allah’tan almak*tan ibarettir. Ona göre verâset ameliyesi üç kavramı gerektirmektedir: Mûris, miras ve vâris. Mûris (miras bırakan), peygamberdir. Bununla beraber vâris ile arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Verâsete konu olan ilmi peygamberden miras olarak alan Cenâb-ı Allah (el-Vâris) olduğu gibi onu peygambere tâbi konumundaki vârise bırakan da kendisidir. Mirasa gelince, vârislerin peygamberden tevârüs ettikleri şey ilimden başka bir şey değildir. Ayrıca verâset ancak vâris olunanın hayattan göçmesi halinde gerçekleşir. Vâris ise peygambere *tâbi* olan kişidir. Yani başkasının ortak olamayacağı ona özgü durumlar dışındaki tüm söz, amel ve hallerinde ona tâbi olan kimsedir. Dolayısıyla tevârüs edilen ilim peygambere ve onun getirdiğine iman edip onunla gereğince amel etmenin neticesidir demek mümkündür.¹⁰

Tasavvuf düşüncesinde insân-ı kâmil, Cenâb-ı Allah’ın her bir mertebedeki kemâl ve tecellilerini zatında taşıyan kişi olarak kabul edilir. Mevzubahis tecellî ve kemâl durumlarının muhtelif vesile ve şekillerde ortaya çıkması itibariyle de sayısız isimlerle isimlenir. Meselâ Resûl-i Ekrem’in (s.a.v.) hüviyet-i mâneviyesi olması açısından “nûr-ı Muhammedî” ve “hakikat-i Muhammediyye” ismini alırken konumuzla bağlantılı olarak onun ilmî, ahlakî ve ruhî faziletlerine sahip olan kişi olması bakımından da “vâris-i Muhammedî” olarak adlandırılır.¹¹

İlk sistematik tasavvuf klasiği olarak addedilebilecek olan *el-Lüma’* adlı eserinde Ebû Nasr es-Serrâc’ın (öl. 378/988) verese-i enbiyâ tanımlamasını kullandığını görmekteyiz. Onun mirasın ne olduğunu, kimlerin söz konusu mirasa veya hangi kısmına sahip olduğunu, vârislerin üstünlükte neye göre derecelendiklerini kendisine ve dönemine göre tespite yöneldiğini görmekteyiz. Mevzuya dair öz ve hülâsa nitelikteki söz konusu beyan ve tespitleriyle bu noktada İbnü’l-Arabî’ye öncülük ettiğini söylemek mümkündür. Serrâc, Âl-i İmrân Sûresi’nin 18. âyetine atıfta bulunarak bu âyette müminlerin derece itibariyle en faziletliilerinin ve dinde rütbe itibariyle en yüksek olanlarının zikredildiğini belirtir. “Âlimler enbiyânın vârisleridir”¹²

⁶ er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü el-fâzî’l-Kur’ân*, thk. Safvân ‘Adnân Dâvûdî (Dımaşk: Dâru’l-Kalem, Beyrut: Dâru’s-Şâmiyye, 2009), 863.

⁷ Kubbealtı Lugatı, “Verâset”, (Erişim 22 Mart 2025).

⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dâru İhyâ’u’t-Türâsî’l-Arabî, 3. Basım, 1999), “vrs”, 15/266; Bekir Topaloğlu, “Vâris”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/522.

⁹ Chodkiewicz, *el-Velâyetü ve’n-nübüvvetü inde’s-Şeybi’l-Ekber Muhyiddîn bin el-Arabî*, 57.

¹⁰ Suâd el-Hakîm, *el-Mu’cemu’s-süfî el-bikmetu fî hudûdî’l-keleme* (Beyrut: Dendere li’t-Tibaa ve’n-Neşr, 1981), 1192-1193; Suad el-Hakîm, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005), 683-684.

¹¹ Mehmet S. Aydın, “İnsân-ı Kâmil”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/331.

¹² Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sabibu Süneni’t-Tirmizî* (Riyad: Mektebetü’l-Maârif, 1420/2000), “İlim”, 19 (No: 2682); Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen* (Beyrut: Dâr İbn Hazm,

meâlindeki haberi de zikrettikten sonra görüşlerini aktarır. Ona göre zikri geçen âyetin “وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ” kısmı ile kastedilenler verese-i enbiyâdan başkası değildir. Onları da hadis ehli, fukahâ ve sûfiler olmak üzere üç sınıfa ayıran Serrâc, bu üç sınıfın âyetin ilgili kısmında zikredilenler arasında verese-i enbiyâ olduklarını kaydeder. Din ilminin *Kur'ân ilmi*, *Sünnet ve beyan ilmi* ile *iman hakikatleri ilmi* olmak üzere üç türlü olduğunu belirten Serrâc, bu üç çeşit din ilminin mezkûr üç sınıf arasında dönüp dolaştığını belirtir. Ona göre bu üç ilim Cenâb-ı Allah'ın kitabının âyetlerinden veya Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen haberlerden ya da Hakk'ın velî kullarından birisinin kalbine gelen hikmetlerden ibarettir. Bununla beraber ona göre bu üç sınıf, ilim ve amelde, maksatlarında ve derecelerinde farklı mertebelerde bulunurlar. Bunlardan her bir sınıftaki ulemâ bir çeşit ilim, amel, hakikat ve hal sureti üzere bulunduğu gibi her birinin bu manada kendine ait bir ilmi, ameli, makamı, sözü, anlayışı, yeri, fihkî ve beyanı vardır. Yoksa Serrâc'a göre kimsenin bütün ilim, amel ve halleri içine alan bir kemâle ulaşması mümkün değildir.¹³

Serrâc, sözünü ettiği üç sınıfın hangi durumda ne ile daha üstün olduğunu ve nihayetinde aralarında hangisinin en üstün olduğunu da ortaya koyar. İlgili âyetin “وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ” kısmının kapsamına giren fukahâyı hadisçilerden üstün tutan Serrâc, sûfileri de her ikisinden üstün olan ilim sahipleri olarak tespit eder. Bu âyetin kapsamından sûfilerin nasip ve hâsiyetlerinin diğerlerinden çok daha fazla olduğunu belirtir.¹⁴

Gazzâlî (öl. 505/1111) ise *İhyâ'* isimli eserinde âhiret yolunun kılavuzları olarak enbiyânın vârisleri olan âlimlere işaret etmektedir.¹⁵ Ona göre Hz. Peygamber (s.a.v.) maddî bir miras bırakmamıştır. O, miras olarak ilim ve hikmeti bırakmıştır. Genel manada ona göre her bir âlimin söz konusu ilim ve hikmet mirasından elde ettiği miktarda Hz. Peygamber'e (s.a.v.) vâris olmasından söz edilebilir.¹⁶ Özel anlamda âlimin ne zaman vâris olabileceğine de değinen ve bunu kayıtlayan Gazzâlî'ye göre âlim, kendisi ile Resûl-i Ekrem (s.a.v.) mâbeyninde tek bir derece yani nübüvvet derecesi kalacak şekilde şeriatın bütün manalarına muttali olmadığı sürece Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) vâris olmaz. İleride aynı görüşün İbnü'l-Arabî tarafından da tekrar edildiğini göreceğiz. Bu itibarla Gazzâlî'ye göre nübüvvet, vâris ile mûrisin arasını ayıran derecedir. Zira mûris malı elde eden, onu tahsil etmekle uğraşan ve onda tasarruf sahibi olandır. Vâris ise ne malı elde eden ne de ona malik olandır. Sadece mûrisin kazandığı mala öldükten sonra *intikal suretiyle* sahip olandır.¹⁷

Abdülkadir-i Geylânî (öl. 561/1166), verâset mevzusunu İbnü'l-Arabî'den önce en nitelikli tarzda ve ona öncü olacak şekilde ele alan şahsiyet olarak tanımlanabilir görünmektedir. Zira o, verâset meselesini hikmet, hikmet ve basiretle Allah'a davet etmek, mirasın (ilim) zâhiri ve bâtını boyutu (ledün/bâtın ilim), vuslattan sonra Allah'ın emri ve peygamberin vasıtasıyla başkalarına *irşad ve tebliğde bulunmak*, onları *tasfiye* edip *yetkinleştirmek* ve şeriatı *tecdüd*, *te'kâd* ve *tabkîm etmek* için geri gönderilmek gibi kavram ve veçheleriyle ele almıştır. Nitekim ileriki bölümlerde bütün bu kavram ve konu başlıklarının İbnü'l-Arabî tarafından da mevzunun izahı sadedinde ama gayet ayrıntılı bir şekilde dile getirildiğini göreceğiz.

Geylânî'ye göre Allah'ın tevhidinde ve resûllerinin tasdikine ilimle ulaşılabilmesi açısından ilim, insan için en şerefli nitelik ve en yüksek mertebedir. Bunun içindir ki âlimler Allah'ın has ve seçkin kulları ve enbiyânın vârisleri olmuşlardır.¹⁸ Öte yandan Geylânî'ye göre insan için mânevî mertebeler ancak nasûh bir tevbe ve ehli olandan alınacak “telkin/تلقين” (öğrenim, eğitim, ders) ile mümkün olabilir. Çünkü kalp ancak

1418/1997), “İlim”, 1 (No. 3641); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünenu İbn Mâce* (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, ts.), “Mukaddime”, 17 (No. 223).

¹³ Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Luma'*, thk. Abdulhalim Mahmud - Taha Abdülbâki Surûr (Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-Hadîse, 1960), 21-23.

¹⁴ et-Tûsî, *el-Luma'*, 24-33, 43-44, 147.

¹⁵ Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-din* (Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2005), 8.

¹⁶ Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-din*, 1390.

¹⁷ Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-din*, 167-168.

¹⁸ Abdülkadir Geylânî, *Sırru'l-esrâr ve mazharu'l-envâr fî mâ yehtacü ileyhi'l-ebrâr*, thk. Halid Muhammed Adnan ez-Zer'î - Muhammed Gâssân Nasûh 'Azkûlî (Şam: Dâru's-Senâbil, 1993), 43.

manen diri olan bir kalpten tevhit tohumunu aldığında hayat bulup kemâle erer. Ona göre kalbin tam bir inâbe ile tüm mâsivâdan yüz çevirip tamamıyla Hakk'a yönelmesi ve O'nun yakınlığına ulaşır (kalp aynası/müşahedesini ile) ilâhî yüze nazar eder hale gelmesi kul için en temel bir hedeftir. Böylesine bir hedef de ancak vâsıl ve makbul bir şeyhin/mürşidin telkini ile onun için hasıl olabilir. Bu şeyhten maksat da vuslatının ardından Hak Teâlâ'nın emri ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vasıtasıyla eksik olanları tamamlamak için geri gönderilmiş olan şahsiyettir. Geylânî'ye göre nebî, halktan hem havas hem avama müstakil olarak gönderilirken mürşid velî halktan sadece havassa, müstakil olmadan ve ancak nebîye tâbi olarak gönderilir. Bu itibarla velî yeni bir şeriat getirmez. Ama tâbi olduğu nebînin şeriatı itibariyle *tecdûd*, *te'kîd* ve *tabkâm* faaliyetlerini icra eder. *Şeriat ehlinin tasfiyesi* işini görür. Böylece velî, *nübüvvetin bir cüz'ü olan velâyet-i Muhammediye'nin tamamlayıcısı ve devam ettiricisi* konumundadır. Velî kişiden maksat ise ilmin zâhiriyle donanan kişi değildir. Zira zâhir ilmin sahibi nübüvvetin vârislerinden olsa da bu verâseti yakın akraba kabilindedir. Oysa kâmil vâris, oğul yani baba tarafından akrabalıkta en yakın kişi menzilesinde bulunandır. Nitekim oğul, zâhirî ve bâtinî olarak babanın sırrı mesabesindedir. Bu noktada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kalbine Hak Teâlâ tarafından konulmuş sır bir ilimden söz eden Geylânî, bâtin ilmin bu sırta ulaştırılan bir ilim olduğunu belirtir. Ona göre ilim ve irfanın tümü söz konusu sırrın kabuğu mesabesindedir. Zâhir ulemâsı içinde de bu sırrın vârislerinin bulunduğunu kabul eden Geylânî, bu anlamda miras açısından söz konusu ulemânın bir kısmının ferâiz ehli, bir kısmının asebe bir kısmının da zevi'l-erhâm menzilesinde bulduklarını belirtir. Bununla beraber nihaî olarak onları, Allah yoluna mev'ize-i hasene ile davet eden, ilmin kabuğundan sorumlu kişiler olarak niteler. İlmin özü ve lübbü ile görevli olanların ise Allah'a *hikmet ile çağırınlar* olduğunu kaydeder. Ona göre kalbin kasavetinin ortadan kaldırılması ve ölü kalplerin ihyâsı da ancak hikmet iledir.¹⁹

Geylânî, tüm ruhların âlem-i lâhûtta ruh-ı/nur-ı Muhammedî'den ahsen-i takvim üzere yaratıldığını ve ruhlar için aslî vatanın mevzubahis âlem olduğunu kaydeder. Buradan âlem-i ceberûta oradan âlem-i melekûta indirildiğini ve son olarak da mülk âleminde kâinatın en aşağı mertebesi olan bedenlere yerleştirildiğini kaydeder. Bedenlerle kurduğu ilişki ve alaka neticesinde ruhlar, elest bezmindeki ahitlerini unutup aslî vatanlarına dönmekten sarf-ı nazar etmişlerdir. Buna karşılık Rahmân'ın onlara merhamet ederek aslî vatanlarını hatırlatacak semâvî kitaplar indirdiğini, bütün nebîlerin de söz konusu durumu haber verip hatırlatmak ve kulları uyarmak, onların basiret gözünü açıp onları gaflet uykusundan uyandırmak, onları Allah'a, visaline ve cemaliyle karşı karşıya kalmaya davet etmek için gönderildiğini söyler. Bu noktada "Ben ve bana tâbi olanlar basiret üzere Allah'a davet ederiz"²⁰ meâlindeki âyete atıfta bulunan Geylânî, basiretin ruh gözü olduğunu ve fuâd makamında velî kullar için açıldığını kaydeder. Bunun da sırf zâhir ilmiyle gerçekleşebilecek bir durum olmadığına, husulü için ledünnî bâtin ilmin gerekli olduğuna işaret eder. Nihayetinde ona göre insan için zorunlu olan şey basiret ehlienden, âlem-i lâhûtta haber veren bir velîden telkin almak suretiyle sözü edilen ruh gözüne sahip olmaya çalışmaktır.²¹

Şeriat ve marifet olmak üzere bizim için iki çeşit ilim indirildiğini belirten Geylânî'ye göre birincisi zâhirimize ikincisi ise bâtinimize yöneliktir. Böylece ikisinin bir araya gelmesiyle *hakikat ilmini* netice vermeleri hedeflenmiştir. Yoksa ona göre sırf zâhir ilimle hakikat hasıl olmaz. Yukarıda ifade edilen maksada ikisinden birisiyle ulaşılmaz. Tam bu noktada "Cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler (liye'rifûn=beni tanıyıp bilsinler) diye yarattım"²² meâlindeki âyete atıf yapan Geylânî, Allah insanı marifeti için yaratmış olduğuna göre insana vacip olan şeyin O'nu tanıyıp bilmek olduğu çıkarımını yapar. Marifet-i ilâhiyenin de ancak yukarıda zikri geçen iki nevi ilmin (zâhir ve bâtin) tahsili ile ortaya çıkabileceğine vurgu

¹⁹ Geylânî, *Sırru'l-esrâr ve mazharu'l-envâr fî mâ yehtacü ileybi'l-ebrâr*, 67-75.

²⁰ Yûsuf 12/108.

²¹ Geylânî, *Sırru'l-esrâr ve mazharu'l-envâr fî mâ yehtacü ileybi'l-ebrâr*, 45-46.

²² ez-Zâriyât 51/56.

yapar.²³

Nihayetinde Geylânî, Yûsuf Sûresi 108. âyette zikri geçen peygamber tâbisi ile *mürşid ve kâmil vârise* işaret edildiği kanaatindedir. Ona göre âyetteki bu ifadeden, peygamberden sonra irşad görevinin onun basireti gibi bâtinî bir basirete sahip olan (kâmil velâyet sahibi) kişilere ait olduğu kastedilmiştir.²⁴

İbnü'l-Arabî sonrası dönemde yaşayan İmâm-ı Rabbânî (öl. 1034/1624) ise Mektûbât'ının 268. mektubunda verâset konusunu özel olarak ele alır. Burada “Âlimler peygamberlerin vârisleridir” meâlindeki haberi zikreden Sirhindî'ye göre peygamberlerden iki ilim kalmıştır. Biri ahkâm ilmi diğeri ise esrâr ilmidir. Dolayısıyla asıl ve tam vâris sadece birisinden değil ikisinden de payı olan âlimdir. “Ümmetimin âlimleri Benî İsrâîl'in nebîleri gibidir” meâlindeki haberi de zikreden Sirhindî, burada işaret edilen âlimlerin verâset âlimleri olduğunu tespit eder. Sirhindî, enbiyâ için de velâyetin sabit olduğunu kabul etmekle beraber onlarda sır bilgilerinin dış âlemi düzenleyen hükümlere mağlup olduğuna dikkat çeker. Ona göre sır bilgileri nübüvvet ahkâmı karşısında enbiyâda hiçbir şey mesabesindedir. Nitekim Sirhindî, ‘Velâyet nübüvvetten üstündür’ ve ‘Nebînin velâyeti kendi nübüvvetinden daha faziletlidir’ şeklindeki yargı ve söylemleri de kabul etmeyip reddeder. Ona göre peygamberler, azâmet ve celâl nevinden nâil oldukları şeylere velâyetleri değil nübüvvetleri üzerinden ulaşırlar. Velâyetin nübüvvet üzerine fazladan bir meziyeti olmayıp esas olarak nübüvvetin hadimi konumundadır.²⁵

Sirhindî'ye göre zâhir ulemâsının dinden ve Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) tâbiyetten payları şeriatın ilim ve ahkâmıdır. Sofiyyenin payı ise o zâhir ulemâsına nasip olanlarla beraber, haller, vecidler, ilimler ve maârifdir. Bununla beraber Sirhindî'ye göre enbiyânın vârisleri olan râsihûn ulemâsının nasibi ise ilk iki zümrenin nasipleriyle beraber sırlar ve inceliklerdir. Ona göre bu son zümre peygambere uyma ameliyyesinde kemâlde olup verâset açısından da tahakkuk sahibidir. Dahası Sirhindî'ye göre bunların enbiyâyâ has olan devlette ortaklıkları söz konusudur. Yani has makamın mahremiyetine sahiptirler. Bundan ötürü, hiç şüphe yok ki, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) “Ümmetimin ulemâsı Benî İsrâîl'in enbiyâsı gibidir” buyruğundaki müjdesine nâil olmuşlardır.²⁶

Sirhindî'ye göre ilm-i verâset denilen şey şeriat ilmidir. Çünkü enbiyâdan geride kalan odur. Onun da bir sureti ve bir de hakikati vardır. Ona göre şeriatın sureti Kur'ân ve hadisin muhkem manaları olup bunlar zâhir ulemâsının nasibidir. Şeriatın hakikati ise Kur'ân ve hadisin müteşâbihâtı olup bunlar da râsih olan ulemânın nasibidir. Sirhindî'ye göre muhkemât ümmül-kıtab olsa da onların semereleri müteşâbihâtıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de asıl maksat bu ikincilerdir. Bu durumda ümmehât, neticelerin husulüne vesile konumundadır. Müteşâbihât, Kur'ân'ın özü iken muhkemât o özün kabuğu niteliğindedir. İşte Sirhindî'ye göre râsihûn ulemâ (vârisler) özle kabuğun arasını birleştirenlerdir. Şeriatın suretiyle beraber hakikatine de kavuşanlardır. O, râsihûn ulemânın hakikatte vâris olanlar olduğunu tespit etmektedir.²⁷ Nitekim Sirhindî, diğer bir yerde râsih âlimin Kur'ân ve hadisin müteşâbihâtından nasibi olan kişi olduğunu kaydeder. Ona göre bu âlimin, sûrelerin başlarında bulunan hurûf-ı mukattaa sırlarından yana da hazzı vardır. O, müteşâbihâtın te'vilinin derin manalı sırlar cümlesinden olduğunu ve aslında bu sırların sahiplerinin nebîler olduğunu kaydeder. Bununla beraber onlara tâbiyet ve verâset yoluyla onların dışındaki bazı kimseler için de bunun söz konusu olabileceğini belirtir.²⁸

Sirhindî, hiçbir kemâlin asla davet ve tebliğ mertebesine ulaşamayacağını belirtir. Bununla beraber tebliğde ve davette dereceler olduğuna, davetçi ve tebliğcilerin farklı derecelerde bulunduğu işaret eder. Bu meyanda ona göre ulemâ, zâhirin tebliğine müteveccih iken sofiiye ise bâtına ihtimam gösterir. Sirhindî, hem sofiiyeden hem âlim olanları ise *kibrî-i ahmer* şeklinde niteler. Böylelerin zâhir ve bâtinî tebliğe hakkı bulunduğunu ve Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) nâibi ve vârisi olduklarını kaydeder. Bu itibarla ona

²³ Geylânî, *Sırru'l-esrâr ve mazharu'l-envâr fî mâ yehtacü ileybi'l-ibrâr*, 47-48.

²⁴ Geylânî, *Sırru'l-esrâr ve mazharu'l-envâr fî mâ yehtacü ileybi'l-ibrâr*, 133.

²⁵ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbat-ı Rabbânî*, çev. Abdülkadir Akçipek (İstanbul: Dergâh Ofset, 1998), 2/246-251 (268. Mektup).

²⁶ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbat-ı Rabbânî*, 3/30-31 (326. Mektup).

²⁷ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbat-ı Rabbânî*, 3/38-39 (331. Mektup). Yine bkz. 3/59 (348. Mektup),

²⁸ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbat-ı Rabbânî*, 3/116 (367. Mektup).

göre mutlak fazilet, zâhir ve bâtin tebliğ ve davetini câmi‘ olan kimsenindir. Zâhirin bâtinsız tam olmadığı gibi bâtinin da zâhirsiz bir şeyden sayılmayacağına işaret eden Sirhindî, ancak zâhir ve bâtinı cemedan kişinin kibrit-i ahmer olabileceğini tespit etmektedir.²⁹

2. İbnü'l-Arabî'nin Nebevî Verâsetle İlgili Görüşleri

Nübüvvet ile velâyet arasında bir bağ ve rabıta olarak ifade edilebilecek olan verâset bir önceki bölümde de görüldüğü üzere İbnü'l-Arabî'den önceki sûfilerin eserlerinde ele alınan bir mevzu olsa da bu, mücmel bir tarzda olmuştur. Mamafih mevzunun bu durumdan çıkarak tafsilini bulması ve yeni sınırlar üzerinden ifadesi İbnü'l-Arabî ile gerçekleşmiştir.³⁰ Nübüvvet (peygamberler) sonrası dönemi verâset kavramı üzerine inşa eden³¹ Chodkiewicz'e göre verâset, niyâbet ve kurbetle beraber Şeyh-i Ekber'in velâyet ve velîler hakkındaki düşüncesinin etrafında deveran ettiği üç ana mefhumdan birisidir. Ona göre verâset, ledün ilmin verâseti anlamındadır. Ya da ilâhî marifetten bir nev'in verâsetidir. Müteaddit nebevî kök ve kaynakların birisinden neşet eder ve muhtelif velâyet suretlerini tefsir eder.³²

İbnü'l-Arabî, *Füsûsü'l-Hikem'in* girişinde 'Ben bir nebî veya resûl değilim ancak vârisim' der.³³ Nebî olmamakla beraber nübüvvet mertebesinde nebevî ve ilâhî sırlara tahsis edildiğini ve kendisine nebevî vârislerin hil'atinin giydirildiğini belirtir.³⁴

Her şeyden evvel o, nübüvveti âmme (genel) ve hâsse (özel) şeklinde ikiye ayırır. Genel olanının şeriat getirme imkânına (teşrî) sahip olmadığını tespit eder. Özel nübüvveti ise şeriatların nübüvveti olarak tarif eder. Ona göre bu ikincisi itibariyle artık bir nebî ve resûl yoktur. Din kemâle erdirildiğinden bu ikincisinin kapısı kapalıdır. Şu kadarı var ki ona göre kapısı kapalı olsa da ondaki şeyleri öğrenmek mümkündür. Onun bu imkândan kastının ise *vârislere ait şeriatlar hakkındaki anlayış, müçtehitlerin hükümler sâhasındaki içtihatları ile ulemânın işlerinde buldukları fetih, ilham ve batınlarına açılan mana ve bilgi olduğunu söyleyebiliriz*.³⁵ Ona göre Resûl-i Ekrem (s.a.v.) "Risâlet ve nübüvvet sona ermiştir. Artık benden sonra resûl yoktur, nebî de yoktur"³⁶ meâlindeki ifadeleriyle hakikatte teşrî nübüvvetin son temsilcisi olma durumunu bildirmiştir. Çünkü o, yukarıdaki ifadeleriyle başka bir hususu kastetmiş olsaydı, bu durum onun Hz. İsa'nın (a.s.)

²⁹ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbat-ı Rabbânî*, 3/130-131 (371. Mektup). Ahmed Ziyâuddin Gümüşhânevî'ye (öl. 1894) göre ise bir nebî veya resûl yoktur ki bu ümmetten bir vârisi olmasın. Her vâris de mûrisinden kendisine verilen mirasa göre bir mertebede bulunur. "Âlimler enbiyânın vârisleridir" meâlindeki habere atf yapan Gümüşhânevî, her vârisin mûrisinden belli bir nasibi bulunduğunu ve tahkik yoluyla değil de söz konusu ilim ve hikmet mirası yoluyla mûrisinin makamında kâim olduğunu kaydeder. Zira ona göre peygamberlerin makamları başkalarının bu makamların hakikatlerine nüfuzundan yücedir. Ayrıca her vâris mûrisinin derecesine göre bir mertebede bulunur. Enbiyânın bazısının bazısına üstün kılınmış olmasına bağlı olarak bu anlamda evliyânın bazısı da bazısına üstün kılınmıştır. Ahmed en-Nakşibendî el-Hâlidî, *Câmi'u'l-usûl fi'l-evliyâ'*, thk. Edib Nasru'd-Dîn (Beyrut: Müessesetü'l-İntişârî'l-'Arabî, 1997), 1/185. Mevzuya dair diğer bahisleri için bk. el-Hâlidî, *Câmi'u'l-usûl fi'l-evliyâ'*, 1/30, 45.

³⁰ Chodkiewicz, *el-Velâyetü ve'n-nübüvvetü inde's-Şeybi'l-Ekber Muhyiddîn bin el-Arabî*, 63-64.

³¹ Ali İhsan Kılıç, "Michel Chodkiewicz, çev. Birol Biçer, Velayet Mührü: İbn Arabî Öğretisinde Nübüvvet ve Velayet", *İslam Araştırmaları Dergisi* 49 (2023), 205.

³² Chodkiewicz, *el-Velâyetü ve'n-nübüvvetü inde's-Şeybi'l-Ekber Muhyiddîn bin el-Arabî*, 141.

³³ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Füsûsü'l-hikem* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.), 48.

³⁴ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 6/315, 7/395; "a.mlf.", *Fütühât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006-2012), 14/179, 17/44. Not: Bundan sonraki atıflarda da eserin zikri geçen çevirisinden yararlanılmıştır. Bununla beraber bundan sonraki atıflarda karışıklığa mahal vermemek için çeviri eser ayrıca zikredilmeyecektir.

³⁵ Nitekim Chodkiewicz'e göre nübüvvet-i âmme genel anlamda velâyet istilahi ile tabir edilen şeydir. Bu, nebilerin hâsiyeti olan teşrî vasfı taşımaya da onun tezahürlerinin bazısına (içtihadattan kaynaklanan teşrî, ahkâmın istinbâtı ve şer'î nasların tefsiri gibi) medar olması itibariyle muayyen bir teşrî boyutunu hâizdir. Bu vasıf, hadîsin de tekit ettiği bir durumdur "Âlimler enbiyanın vârisleridir". Kaldı ki hadisteki bu vasfa (verâset/vâris) tam olarak müstahak veya mutabık olanlar evliyâdan başkası değildir. Chodkiewicz, *el-Velâyetü ve'n-nübüvvetü inde's-Şeybi'l-Ekber Muhyiddîn bin el-Arabî*, 57.

³⁶ Tirmizî, "Fiten", 43 (No. 2219); Ebû Dâvûd, "Fiten ve Melâhim", 1 (No. 4262).

ineceği ve şeriatımıza göre bize imamlık yapacağı meyanındaki beyanıyla çelişirdi. Böylece Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) kendisinden sonra şeriatını geçersiz kılacak herhangi bir şeriatın olmayacağını kastettiği ortaya çıkmaktadır.³⁷ İbnü'l-Arabî, bütün bunlardan teşrî nübüvvet ve risâletin (nübüvvet-i hâsse) kesildiği ama velâyetin (nübüvvet-i âmme) ebediyen kesilmediği sonucuna ulaşır.³⁸

İbnü'l-Arabî, yukarıdaki tespitini esmâ-i ilâhiye ile gerekçelendirir. Ona göre Hak Teâlâ, velâyetin aksine kendisini nübüvvet kökünden herhangi bir isim ile isimlendirmemiştir. Kendisini el-Velî diye isimlendirmiş ama en-Nebî diye isimlendirmemiştir. Bu nedenle Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) risâlet ve nübüvvetin kesildiğine ilişkin ifadesi risâlet ve nübüvvetin ancak özel bir yönden kesildiği anlamındadır. Kesilen şey nebî ve resûl ismidir. Yani resûl ve nebî denilenler kesilmiştir. Nitekim o, "Benden sonra ne resûl ne de nebî yoktur"³⁹ demiş ama risâlet ve nübüvvetten sadık/salih rüyayı (mübeşşirât) bıraktığı gibi müçtehitlerin hükmünü de bırakmıştır. Ama onlardan nebî ve resûl ismini kaldırmıştır. Dolayısıyla İbnü'l-Arabî'ye göre risâlet ve nübüvvet *'aynen ve hükümleri bakımından* ortadan kalkmış değildir. Belki meleğin kulağı ya da kalbi üzere inmesi şeklinde resûl ve nebîye has vahiy şekli kesilmiştir. Bu nedenle de resûl ve nebî isminin kullanılması yasaklanmıştır. Bu isim nebî ve resûllere özgüdür. Bu isim müçtehitler gibi Cenâb-ı Allah'a ve velîlere de verilmez.⁴⁰

Durum böyle olmakla beraber İbnü'l-Arabî'ye göre velîler nübüvvetten büyük ölçüde tatmışlardır. Zira nübüvvette aracı olan Ruh, Allah ile O'nun dilediği kulları arasında müjdecî ve korkutucu olarak gider gelir. Mamafih nübüvvet, velî için gayb iken peygamber açısından görünendir. Ona göre nübüvvet açısından aralarındaki fark budur. Bu durumda peygamber *nebî* ismini alırken velîye *vâris* ismi verilir. Verâsetin ilâhî niteliklerden olduğunu belirten İbnü'l-Arabî, velînin nübüvveti (verâset) Hak Teâlâ onu peygamberden tevarüs etmeden alamayacağını da tespit eder. Ona göre şekilci âlimler kıyamete kadar olan süreçte halefin seleften alması şeklinde bunu alırlar (vâris olurlar). Böyle olunca da onlarda aradaki bağ gittikçe zayıflar. Velîler ise nübüvveti (verâset) vârislerin en hayırlısı olan Allah'tan alırlar. Bununla beraber ona göre onlar ancak resûllerin tâbileridir.⁴¹

Nitekim o, peygamberin teşrî dışında herhangi bir konudaki kelâmının onun velî ve ârif olması itibarıyla ortaya çıktığına işaret eder. Bu bakımdan bir nebînin âlim olması itibarıyla makamının, onun resûl, teşrî ve şeriat sahibi olması açısından sahip olduğu makamdan daha yüksek ve daha mükemmel olduğu düşüncesini taşır. Binâenaleyh İbnü'l-Arabî'ye göre Allah ehlinin "Velâyet nübüvvetten üstündür" veya "Velî, nebî ve resûlden üstündür" şeklindeki ifadeleri ancak yukarıda ifade edilenler çerçevesinde nebî, resûl ve velî olan için söz konusudur. Bu kıyaslama nebî veya resûl olmayan velî ile nebî ve resûl için yapılan bir kıyaslama değildir. Yani Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) velâyet veçhesi nübüvvet ve risâlet veçhesinden daha üstündür. Çünkü ona göre tâbî, tâbî olduğu şeyde, tâbî olduğu kişiyi hiçbir şekilde geçemez. Zaten o, tâbî olduğu kişiyi geçseydi ona tâbî olmazdı. Nitekim o, "Velîler için nihayet olan durumlar nebîler için başlangıçtır" ifadesiyle her hal ve şartta nübüvvetin velâyete üstünlüğünü tespit eder. Ona göre resûllerin zevkleri resûllere mahsus olduğu gibi nebîlerin zevkleri de nebîlere mahsustur. Evliyânın zevkleri dahi evliyâyâ mahsustur. Ama bazı resûller için üç zevk de söz konusudur. Zira onlar hem resûl hem nebî hem de velîdirler. Resûllerin makamının zevki resûl olmayanlar için memnûdur. Velînin dahi enbiyânın hallerinden herhangi bir hale ilişkin zevki yoktur.⁴² Nihâî noktada ona göre nebîler yaratılmışlar içinde en üstün varlıklardır.⁴³

³⁷ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkeyye*, 6/315-316.

³⁸ İbnü'l-Arabî, *Füsûsü'l-Hikem*, 62. İbnü'l-Arabî'nin nübüvvet anlayışının İbn Berrecân'ın aynı konudaki anlayışıyla olan paralellikleri hususunda bk. Mehmet Yıldız, *İbn Berrecân (v. 536/1141) Ve Tasavvuf Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 121-130.

³⁹ Tirmizî, "Fiten", 43 (No. 2219); Ebû Dâvûd, "Fiten ve Melâhim", 1 (No. 4262).

⁴⁰ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkeyye*, 3/380-382.

⁴¹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkeyye*, 3/382.

⁴² İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkeyye*, 3/78.

⁴³ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkeyye*, 3/394.

Neticede İbnü'l-Arabî açısından Hak Teâlâ'nın er-Resûl ve en-Nebî ismi olmadığından risâlet ve nübüvvet, hakikatleri itibariyle nihayet bulmuştur. Oysa Allah'ın el-Velî ismi bulunduğundan velâyet, dayanağı olan hakikati itibariyle kesilmez. Çünkü el-Velî ismi Allah için bâkidir. Dolayısıyla bu isim kulların hem *taballuk* hem *tabakkuk* hem de *taalluku* için *sürekli olarak* söz konusudur.⁴⁴ O, el-Velî isminin hem dünya hem âhirette Allah'ın kulları üzerinde bâki ve câri olduğunu bu itibarla da velâyetin kuşatıcı ve umumî felek (daire ve halka) olduğu kanaatindedir. Bu itibarla da Hak Teâlâ'nın kullarına olan lütfu ile onlarda teşrîi olmayan *nübüvvet-i âmmeyi* bâki bıraktığını belirtir. Bunun yanında kulları için içtihat etmek suretiyle teşrîi yani teşrîde verâseti de geride bıraktığını kaydeder.⁴⁵

İbnü'l-Arabî, peygamberliğin batını olarak nitelediği velâyet makamını Allah ehlinde Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bulunan bir kıl/nişan “شعرة” olarak ifade etmekte ve (peygambere) vârisliğin de bu konuda olduğunu tespit etmektedir.⁴⁶ O, konu ile ilgili haberlerden hareketle peygamberlerin miras bırakmadığını, bıraktıklarının sadaka olduğunu, miras bıraktıkları yegâne şeyin bilgi olduğunu ve bu bilginin vârislerinin de âlimler olduğuna işaret eder. O, mirasın bilgi ve haldeki miras ile ehlullahın O'ndan keşiflerinde buldukları ve nazarî düşünce sahiplerinin düşüncelerinde elde ettikleri şeylerden ibaret olduğunu belirtir. Bununla beraber ona göre nebîler ancak bu diyardan göçünce miras bırakırlar. Tevarüs edilen bilgi ölümünün akabinde nebiden elde edilen bilgidir.⁴⁷

Buraya kadar olan bilgilere istinaden konu başlığımızla ilgili şu sonuçlara ulaşmak mümkündür: İbnü'l-Arabî, genel ve özel olmak üzere nübüvveti ikiye ayırmaktadır. Ona göre teşrîi yani özel nübüvvet kesilmiştir. Âmme yani genel nübüvvet (velâyet) ise dayanağı ve hakikati olan el-Velî ismine binaen ebediyen kesilmez. Verâset bu ikinci tür nübüvvet itibariyle ortaya çıkar. Taalluk, tahalluk ve tahakkuk açısından Allah-insan ilişkisi bunun için birincil konumda bulunan peygamberler sonrası dönemlerde nübüvvet-i âmme çerçevesinde istifâ edilen velîler yani verese-i enbiyâ üzerinden sürekliliğini koruyarak devam eder. Bu genel tespitlerden sonra meselenin İbnü'l-Arabî açısından ayrıntılı izah ve beyanına geçebiliriz.

2.1. İbnü'l-Arabî'ye Göre Vârisler

İbnü'l-Arabî'nin nazarında varlık bir okuldur. İnsan ise ancak Cenâb-ı Allah'ın marifeti için yaratılmıştır. Onun içindir ki bu okulda öğretilen ve tanıtılan Allah'tır. Bu okulun rabbi (asıl öğretmeni) ve ders vereni Hak Teâlâ iken, peygamberler yardımcı öğretmenlerdir. Vârisler ise ona göre *yardımcıların yardımcılarıdır*. Okulun sahibi kendini okuldakilere tanıtmak istemiştir. Haddizatında bu durum okulun yapılmasının asıl ve nihaî sebebidir. İşte İbnü'l-Arabî'ye göre Allah hakkındaki bilgisini yardımcı öğretmenden (peygamber) alan kişi nebevî verâset kapsamında vâris ve yardımcı öğretmenin yardımcısı olmaktadır.⁴⁸ Ona göre vârislerin risâletten bir payı vardır. Bu nedenle Muaz (r.a.) ve başkalarına ‘Allah'ın resûlünün resûlü/elçisinin elçisi’ denilmiştir.⁴⁹ Şüphesiz bu tespitler evvel emirde vârislerin tam olarak kim oldukları ve Allah-kâinat-insan ilişkisi bağlamındaki hiyerarşik konumlarının ve temel misyonlarının ne olduğu konularında net bilgiler içermektedir.

⁴⁴ İbnü'l-Arabî, *Füsûsü'l-Hikem*, 135-136; “a.mlf.”, *Kitâbü'l-kerbe -Resâilu İbnü'l-Arabî içinde-* 68-74 (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 73.

⁴⁵ İbnü'l-Arabî, *Füsûsü'l-Hikem*, 134-135.

⁴⁶ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkîyye*, 1/164.

⁴⁷ Vâris olunan kişi berzaha geçmeden kendisine vâris olunmaz. Bu intikal gerçekleşmeden biri adına meydana gelen şey miras değildir. Belki bağış, vergi ve ihsandır. Kişi ise onda vâris değil nâib ve halife olarak bulunur. İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkîyye*, 6/300.

⁴⁸ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkîyye*, 3/331-332.

⁴⁹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkîyye*, 5/73.

İbnü'l-Arabî, vârisi resûlün olmadığı dönemlerde *kesintisiz ve sürekli olan emr-i ilâhîyi (ilâhî tenezzül)* kabul etme istidadı taşıyan kişi ve kendi döneminin insân-ı kâmil olarak tarif etmektedir. Şöyle ki o, insanları kemâlde derecelendirmekte ve içlerinde en düşük derecede olanı hayvanî insan, en üstün olanını ise Cenâb-ı Allah'ın gölgesi ve nâibi olan insan-ı kâmil olarak ifade etmektedir. Ona göre resûl zamanında insan-ı kâmil resûlün kendisi iken risâletin kesildiği zamanda insan-ı kâmil vâristir. Zira daha önce ifade edildiği üzere nebînin varlığı ile beraber (aynı anda) vârisin zuhuru olmaz. Vâris, ancak kendisine vâris olduğu kişinin vefatı ile vâris olur. Nitekim peygamber varken sahâbe böyle bir mertebeye sahip değildir. Ona göre evet, normal şartlarda emr-i ilâhîyi ancak resûller kabul edip alır. Bununla beraber resûller bulunmadığında emr-i ilâhîyi kabul etme istidadı, onların dışındaki bazı kişilerde bulunmaktadır. O kişiler söz konusu ilâhî tenezzülü kalplerinde kabul ederler. İşte ona göre bu kişiler vârislerdir.⁵⁰

Şeyh-i Ekber'e göre kâmil vâris öyle birisidir ki Allah Teâlâ onu kendisiyle Allah'a davet ettiği sıfatta (basiret) resûlüyle ortak yapmıştır. Kaldı ki ona göre ortaklıkları sadece basirette değildir. Vârisler, enbiyânın mihnetlerine ve kendisiyle sınındıkları şeylere de ortak kılınmıştır. O, Yûsuf Sûresi'nin 108. âyetindeki "Tâbi olanlar..." ile Âl-i İmrân Sûresi'nin 21. âyetindeki "İnsanlardan adaletle emredenler..." şeklindeki ifadelerle kastedilenlerin verese-i enbiyâdan başkası olmadığını tespit eder. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ilgili âyette "...bana tâbi olanlar..." dediği kişilerin onu örnek alarak ve ona uyararak fiillerinde ona tâbi olan mücâhede ehli olduğunu kaydeder. Ona göre bu itibâları da onları basirete ulaştırmıştır. Basiret ise ona göre keşif yoluyla onlara verilen yakînî ilim ve bilgidir. Böylece Allah'a ahkâmı konusunda basiret ile davet ederler.⁵¹ Diğer bir ifadeyle ona göre âyette sözü edilen tâbiler nübüvvet-i mutlaka (âmme) üzerinden hak lisaniyla Allah'a davette Hakk'ın kendilerini resûllerin makamına kâim kıldığı Allah ehlinde Allah'ı bilen âlimlerdir. Bunlar, velî-nebîdirler yani âmme/genel nübüvvetin mensupları olmaları hasebiyle velîlerin nebîleridirler. Ama nübüvvetleri teşrî nübüvveti değil kesilip inkitâa uğramayan nübüvettir. Meşrû olan emirleri yani resûl tarafından konulmuş hükümleri taklit üzere değil de el-Hafız olan Allah'tan bir basiret üzere koruma ve muhafaza etme nübüvvetidir (nübüvvet-i hıfz).⁵²

Vârisin kim olduğu mevzusunu daha da açıp ayrıntılandıran İbnü'l-Arabî'ye göre kâmil vâris, Hakk'ın ilâhî bir tecellî ile kalbinde resûlüne indirdiği şeylere ilişkin bir *anlayış (fehm)* açana ve bir anlayış ile onu rızıklandırana kadar Allah resûlünün şeriatıyla kendini tamamen Allah'a verip O'na yönelen kişidir. O, böylesi bir tecellî neticesinde kitabı anlama ile rızıklandırılır ve bu ümmette muhaddesinden (ilham olunanlar) kılınır. İbnü'l-Arabî, çarpıcı bir şekilde bu durumun onun için Resûlullah'a (s.a.v.) gelen meleğin (makamı) yerine geçtiğini de kaydeder. Yani ona göre peygambere şer'î ahkâma ilişkin vahiy melek ile gelirken velî için yukarıda sözü edilen durum peygamberin vahiy melekten almasının yerine geçmektedir. Ona göre vârisin halka vazifeli olarak gönderilmesi de ancak bundan sonradır. Zira bu noktadan sonra o, *rabbinden bir delil (beyyine)* ve *ilminde bir basiret* üzere olup itibâındaki sıdkına ilişkin rabbinden bir şahit olunladır.⁵³

İbnü'l-Arabî, vâris için peygamberin vahiy melekten almasının yerine geçtiğini söylediği yukarıdaki durumu da tafsîl eder. Ona göre peygamber şeriatı ancak melek vasıtasıyla alır. Bu kapı Hz. Peygamber'le (s.a.v.) kapanmıştır. Velî-nebî (vâris) ise Hakk'ın kendisini tecellîlerinden herhangi birisine yerleştirip Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Cebrâil'in⁵⁴ mazharlarını karşısına diktiği kimsedir. Akabinde o ruhanî mazhar, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mazharına yapılan şer'î ahkâmın hitabını ona işittirir. Mevzubahis hitabı bitirmesinin

⁵⁰ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Rahmetün mine'r-Rabmân fî tefsiri ve işârâtî'l-Kur'ân*, drl. Mahmûd Mahmûd el-Gurâb (Şam: Nadr Matbaası, 1989), 1/532-533; "a.mlf.", *el-Fütûhâtü'l-Mekkîyye*, 5/399.

⁵¹ Oysa ona göre rûsûm ehlinin en büyük müçtehitlerden Resûlullah'a (s.a.v.) fiillerinde tâbi olmayıp ona uymayanlarda (iktidâ) ise hüküm zann-ı galip iledir. İlim olarak ortaya koydukları şey aslında zanlarından başka bir şey değildir. Bu itibarla onlar basiret üzere olmadan Allah'a davet ederler. İbnü'l-Arabî, *Rahmetün mine'r-Rabmân*, 2/404.

⁵² İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkîyye*, 3/80-81; "a.mlf.", *Rahmetün mine'r-Rabmân*, 1/427; 2/403-404.

⁵³ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkîyye*, 1/379; "a.mlf.", *Rahmetün mine'r-Rabmân*, 2/403.

⁵⁴ İbnü'l-Arabî, Cibrîl'in (a.s.) kesinlikle vahiy indirilen resûlden başkasına inmediğini belirtir. Onun için velînin manevî tecrübesi esnasında Cebrail'in (a.s.) sureti olarak gördüğü şeyin gerçekte Cebrail (a.s.) olmadığını, belki resûller dışında velîlere has olan Cebrâil'in suretinde yani onun suretine benzeyen başka bir ruh olduğunu ileri sürer. İbnü'l-Arabî, *Kitâbü'l-Kurbe*, 72-73.

ardından kalbinden ayrıldığında, bu müşahedeyi tecrübe eden velî hitabın içeriği olup Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ümmetinde zuhur eden meşrû ahkâmın tümünü öğrenmiş olur. Böylece velî, Muhammedî mazharın aldığı gibi tüm hükümleri almış olur. Ardından velî kendisine döndürülür. Kendisine döndüğünde ise hem Ruh'un Muhammedî mazhara aktardığı hitabı anlamış hem de onun doğruluğunu *ilme'l-yakîn* belki *ayne'l-yakîn* düzeyinde öğrenmiş olur. İşte ona göre vâris, ümmet için ortaya çıkan meşru ahkâmı bu yolla öğrenen kişidir. Dolayısıyla İbnü'l-Arabî'nin nazarında velînin vâris olabilmesi için hemen yukarıda işaret edildiği şekilde *peygamberin hakikatine vahiy aktarırken meleği müşabede halinde* olması zorunlu bir durumdur. Onun açısından velîler arasında nebîye vâris olacak kişinin ancak mevzubahis özel durum itibarıyla vâris olmasından söz edilebilir.⁵⁵

Şeyh-i Ekber, çok defa nebînin nebî olma süreçleri ile müridin vâris velî olma süreçlerini müteakib olarak ve aralarındaki paralelliklere işaret ederek zikreder. Bu kapsamda bir yerde Şeyh Ebû Medyen el-Endelüsî'den (öl. 594/1198) şu nakli yapar: Müridin iradesindeki doğruluğunun işaretlerinden birisi halktan firar etmesidir. İnsanlardan kaçmak, ibadet etmek için insanlardan uzaklaşırken Hz. Peygamber'in (s.a.v.) halidir. İnsanlardan kaçmasındaki doğruluğun alâmetlerinden birisi ise Hakk'ı bulmasıdır (vücûd). Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) Hak Teâla kendisine ansızın tecellî edinceye kadar insanlardan ayrılarak O'na ibadet etmeye devam etmiştir. Müridin Hakk'ı bulduğunun alâmetlerine gelince onlardan birisi Hakk'ı bulduktan sonra müridin halka dönmesidir. İbnü'l-Arabî, Ebû Medyen'in bu son durumla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) risâlet göreviyle insanlara dönme halini kastettiğini belirtir. Yine bu son durum itibarıyla vârisler için onların Hakk'ı bulduktan sonra halkın irşad edilmesi, şeriatın muhafazası ve onlara öğretilmesi için dönmelerinin kastedildiğini kaydeder. Kaldı ki ona göre Hakk'ı bulduktan sonra *halkı irşad ve hifz-ı şeriat* için dönme *nebevî verâsetin yetkinlik özelliği*dir. Çünkü Hak Teâlâ'nın kendine çekerek âleme döndürmediği ve sırf kendisiyle meşgul ettiği kulları da vardır. Dolayısıyla peygambere vâris olmanın yetkinliği ve kemâlî halka bir çeşit vazifeli elçi olarak dönmekte, döndürülmektedir. Ayrıca ona göre bu dönüş ulaşılan zirveden geri dönüş anlamı taşımaz. Çünkü kâmil vâris açısından dönmeyi gerektiren sebep başkalarını *yetkinleştirme* talebidir. Dolayısıyla ulaşan kimse ulaştığı zirveden aşağı inmez, bilakis ulaştığı zirve makamdan insanları Allah'a davet eder. Ayrıca İbnü'l-Arabî, bu durumun tam olarak Allah'ın "basiret üzere" şeklindeki sözünün manası olduğunu belirtir. Zira bu kişi davet edileni müşahede etmiş ve gerçek bir tanıklıkla bilmıştır.⁵⁶

Şeyh-i Ekber'e göre kesilmiş olan risâlet, ilâhî emrin Ruh vasıtasıyla insan kalbine indirilmesidir ki bu, kapısı kapanmış risâlettir. Oysa teşri' olmaksızın ilkâ ve ilhamın kapısı kapanmamıştır. Ona göre tesis

⁵⁵ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûbâtü'l-Mekkiyye*, 1/229-230. Bununla beraber İbnü'l-Arabî'ye göre bir peygambere tam anlamıyla vâris olmak mümkün değildir. Her bir vârisin nebîsi karşısındaki yeri, takip ettiği yolun onun için netice verdiği *hale* göredir. Ona göre peygambere vahiy aktaran Ruh'tan meleki bir rakika/bağ/ruhaniyet vâris olanın kalbine *onun halinin sureti üzere* uzanır. Bu ruhaniyet zâhirinde söz konusu meleğin suretiyle benzerdir ve söz konusu meleğin ismiyle isimlenir. Vârise hitap eder, vâris de halinin mertebesine göre onunla konuşur. Şu kadarı var ki İbnü'l-Arabî'ye göre bazı vârisler bunun peygambere vahiy aktaran ruhun ta kendisi olduğunu, ruhun o olduğunu, sadece suretlerin değiştiğini zanneder. Oysa durum böyle değildir. Çünkü hitap *ruh itibarıyla değil suret itibarıyledir*. Ona göre ilâhî bilgiler konusunda zevk yönünden temkini bulunmayan kişinin, nebî olduğunu veya şeriat getiren nebîler derecesine ulaştığını zannetmesi de yukarıda sözü edilen durumdan ileri gelmektedir. Ona göre Allah adamlarının büyüklerinden bazılarının "Allah seni muhaddis-sûfi yapsın, sûfi-muhaddis yapmasın" demesi de bu yüzdendir. Nihayetinde o, vârislerin enbiyâ karşısındaki yerlerini bilmelerinin bu konuda karışıklığa düşenlerden olmamaları açısından gerekli bir durum olduğuna dikkat çekmektedir. İbnü'l-Arabî, *el-Fütûbâtü'l-Mekkiyye*, 3/121.

⁵⁶ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûbâtü'l-Mekkiyye*, 1/379-380. İbnü'l-Arabî vüsül noktasında âlimlerin iki kısım olduğunu belirtir. Vâsil olduktan sonra geri dönenler ile dönmeyenler. O, dönmeyenleri *vâkef* şeklinde isimlendirirken dönenleri, dönüşü hususi olanlar ile dönüşü umumi olanlar şeklinde iki kısma ayırır. Hususi (yani kendisi için) dönenleri *ârif* şeklinde isimlendirirken umumi (yani başkaları için) dönenleri *vâris âlim* şeklinde adlandırır. Ona göre bu sonuncusu (vâris âlim) kendisi için makamın seçildiği (sâhibu'l-makam) kişidir. İbnü'l-Arabî, *er-Risâle fi'l-velâye*, "el-Velâye ve'n-Nübüvve 'inde Muhyiddîn b. Arabî: Tahkik ve Dirâse li Nassin lem Yesbuk Neşruhu", thk. Hâmid Tâhir, *Alif: Journal of Comparative Poetics* 5 (Bahar 1985), 25.

edilmiş bulunan bir hükmün doğruluğunu veya yanlışlığını bildirmeye yönelik *ilâhî bildirimler* (*ta'rifât-ı ilâhîyye*) de kesilmemiştir. Yine ezberlerinde olduğu halde, Kur'ân'ın velîlerin kalplerine inmesi “تَنْزِيلٌ” de kesilmemiştir. Yani bazılarının onun kendileri için indirilmesinin zevkini tecrübe etmek söz konusudur. O, Ebû Yezîd Bistâmî'nin (öl. 234/848 [?]) Kur'ân'ı inzâl yoluyla tam olarak almadan ölmemesini de bu duruma örnek olarak verir. Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) Kur'ân'ı ezberleyen kişi için dile getirdiği ‘Nübüvvet onun iki yanı arasına girmiştir’ ifadesini de bu duruma yormakta ve Kur'ân'ın istizhâr edilmesinin anlamının da bu olduğunu kaydetmektedir.⁵⁷ Bu çerçevede Kur'ân-ı Kerîm'in bütün yönlerinden ve nispetlerinden peygamber üzerine indirildiğine işaret eden İbnü'l-Arabî, onun dışındaki vârislerine ise omuzları arasından indirildiğini ve gayb yüzü üzere onların sadırlarına yerleştiğini belirtir. Yani ona göre Kur'ân, Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) mutâd ve gayr-ı mutâd olmak üzere her iki yönden indirilmişken vârislere mutâd olmayan yönden iner. Onun içindir ki zikri geçen haberde bu yön asla göre sırt şeklinde ifade edilmiştir.⁵⁸

İbnü'l-Arabî, *ilâhî vahyin ve rabbânî inzâlin kesilmemesine* ve Kur'ân'ın onu tilâvet edenlerin kalbi üzere *inzâlinin devamlı ve ebedi olarak yenilendiğine* işaret ederek zâhir olan nübüvvetin zuhurunun kesilmiş olmasına karşın bâtın olan nübüvvetin ne dünyada ne de âhirette zeval bulmaz olduğu sonucuna ulaşır. Bu itibarla Resûl-i Ekrem'den (s.a.v.) sonraki süreçte de bazı şahsiyetlerin kalplerinin vahye (ilham) ve rabbânî inzâle istivâ yeri ve arş olmaya devam ettiğini belirtir. O, gerçek tenezzül sahipleri ve tâlîlerin ise vârisler (hal mirasının sahipleri) olduğunu tespit etmektedir. Zira onun nazarında Kur'ân'ı kalpten okumak ancak *miras yoluyla* edinilen bir zevktir. Ona göre Rabbânî inzâle mazhariyetin yolu ise Kur'ân'ın bir bütün olarak kişinin kalbi için ahlâk olmasından geçmektedir. Yani Kur'ân, ahkâmını kalpte izhâr edecek, her bir âyetin mutlaka söz konusu kulun kalbinde bir hükmü bulunacaktır. Onun nazarında âyetlerin tümünün kulun yapısına etki edip hükmetmesi yani Kur'ân'ın bir bütün olarak onun ahlâkı haline gelmesi, onun âyetlerini *tedebbür etmenin* ve *onda anlayış sahibi olmanın* ta kendisidir. Aksi durumda ise ortada lafızların dil ile tekrarından başka bir şey yoktur. Kur'ân, tabiat perdesinin ardından kişiye inerse onda bir iltizâz meydana getirmez. Böylesi, kalpler üzerine değil lisanlar üzerine indirilmiş bir Kur'ân'dır. Şeyh-i Ekber, kulun onun inişinden bütün lezzet ve zevklerin üstünde olan, tarifinden aciz kaldığı bir zevk ve lezzet duyması gerektiğine işaret eder. Kul ancak böyle bir lezzet ve halâvet hissettiği zaman ona inen yeni ve eskimeyen Kur'ân'dır. O, bunun bir diğer alâmet-i fârikasının ise Kur'ân'ın o kulun kalbine *bir anlayışla inmesi* ve *okuduğunu anlaması* olduğunu belirtir. Nitekim ona göre hal itibarıyla vâris-i Muhammedî olan kişi Kur'ân'ın rabbinden indirilişini müşahade edip hisseder ve bundan ancak onun emsâli olan kişilerin alabileceği bir lezzet duyar. İşte bu kişi ona göre *hal mirasının* sahibi iken onun dışındakiler Kur'ân'ı ancak hayallerinden okuyan kişilerdir. Nihayetinde ona göre Kur'ân'ı kalbinden ancak tenezzül sahibi okuyabilir ki bu da ancak *miras yoluyla* edinilen bir zevktir. Dahası onun anlayışında tâlî, ancak her tilâvette bir önceki tilâvetinde kendisine hasıl olmamış bulunan yeni bir anlayışa (fehm) ulaşan kalbiyle Kur'ân'ı tilâvet edendir. Yani tilâveti ilmini ziyadeleştiren ve her seferinde ona bir hüküm kazandıran kişi gerçek manada tâlîdir.⁵⁹

Nitekim Şeyh-i Ekber, yukarıdaki açıklama ve tespitlerine paralel olarak kutsal kitap ve sahifelerin ve bunlardan müstefid kılınmanın ulemânın peygamberlere vâris olma yolu olduğunu kaydetmektedir. Ona göre kime hangi kutsal kitabın veya sahifenin bilgisi verilmiş ise o verilen şey ile o kutsal metnin indirildiği peygambere vâris olur. Diğer bir ifadeyle kitabın Hak'tan olduğuna yönelik keşif verilenler basiret üzere o kitaba vâris olur. Bu bakımdan dört büyük nehir ve bazı küçük akan sular bulunduğu işaret eden İbnü'l-Arabî, en büyük nehrin Kur'ân olduğunu, diğer üç büyük nehir (Tevrat, Zebur, İncil) ile küçük akan suların (suhuf) ise ondan çıktığını ifade etmektedir.⁶⁰ Dolayısıyla ona göre bu bakımdan verâsetin konusu kitaptır. O da korunmuş olması itibarıyla ancak Kur'ân'dır. Miras ancak ölümden sonra söz konusu olduğu için de vârislik Allah'a değil peygamberedir.⁶¹

⁵⁷ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 3/389.

⁵⁸ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 5/137-138.

⁵⁹ İbnü'l-Arabî, *Rahmetün mine'r-Rahmân*, 1/186-189.

⁶⁰ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 3/420-421.

⁶¹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 8/165, 195.

Öte yandan Şeyh-i Ekber'e göre vârisler, Hak Teâlâ'nın kendilerine aynı zamanda hikmeti ve sözü ayırıştırma gücünü (fasl-ı hitâb) verdiği kimselerdir. Çünkü ona göre ne Allah katında ne de mümkünlerin hakikatlerinde bir icmâl yoktur. Hem Allah'ın ilminde hem de kendiliğinde her bir şey tamamıyla mufassaldır. İcmâl ise nezdimizde ve bizim için söz konusu olmuştur. Bu itibarla ona göre Cenâb-ı Allah'ın hikmet ile sözü ayırıştırma gücünü (fasl-ı hitâb) verdiği kişi icmâlin kendisinde tafsili ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ya da hakka'l-yakîn surette keşf eden kimsedir. İşte ona göre söz konusu insanlar da özellikle nebî ve vârislerden başkası değildir. Dolayısıyla her kime Allah hakkında her vecihten bir anlayış (fehmi) verilmişse ona hikmet ve faslu'l-hitab verilmiştir. Ona göre bu, bir yönüyle kelâm-ı ilâhîden murad edilenlerin ve bu kelâmın vecihlerinin tafsilidir. Binaenaleyh İbnü'l-Arabî'nin nazarında hukemâ hakikatte Allah ehli olan resûller, nebîler ve evliyâdan ibarettir. Hükemâ denilen filozoflarda bulunan hikmet ise ödünçtür. Çünkü onlar icmâlde tafsili bilemez, böyle bir şeye güç yetiremezler. Bunu idrak ancak keşif ehlinin payı ve nasibidir.⁶²

İbnü'l-Arabî, Serrâc'ın verese-i enbiyâyı hadis ehli, fukahâ ve sûfiler olmak üzere üç sınıf olarak zikretmesine benzer şekilde hadisçiler, fukahâ ve salihler (zahid, abid ve kendini âhirete verenler) şeklinde bir tasnif yapar. Üstünlük sıralamasını sûfiler, fukahâ ve hadis ehli şeklinde yapan Serrâc'a karşılık o, keşif sahibi salihler, hadisçiler ve fakihler şeklinde bir sıralama yapar.⁶³

Şeyh-i Ekber, kâmil vârisin ilim, amel ve hal ile Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) vâris olan kişi olduğunu belirtir. Böylesi, özellikle bâtın halde olmak üzere söz ve amelde peygambere tam bir ittibâyâ sahip olan kişidir.⁶⁴ Vârisin Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) hakikatleri toplama hususiyetinden (cevâmiu'l-kelim) vehbî bir payının bulunduğu da işaret eden İbnü'l-Arabî, onun Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) verâsetinin sıhhatinin de kendisine bu hususiyetten verilenlerle Hak Teâlâ'yı kullarına bildirip açıklayabilmesinden geçtiğine dikkat çeker.⁶⁵

İbnü'l-Arabî'ye göre velî (vâris) nebî suretinde ortaya çıkar ama herhangi bir şeriat nesh edip bir diğerini ispat etmediği gibi öğretimine (ta'lîm) mukabil bir ücret de talep etmez. Böyle biri kitabın mirasına sahiptir. Kitâbî miras da ona herhangi bir kesbi olmadan verilir. Her vâris seçilmiş yani 'Mustafâ'dır. Onun dışındakiler ise sınır ve eşikte bulunur. Vâris, nebevî ilkâyı/bildirimi zevk etmiş olup nebînin yüce makamının kâşifidir.⁶⁶

Şeyh-i Ekber, vârislerin sayısına da değinmektedir. O, her bir peygamberin kademinde ona vâris olan bir veya birden fazla velî yaratmış olmasını Hak Teâlâ'nın varlıklara olan merhametinin bir tezâhürü olarak görür. Bu açıdan her asırda en az yüz yirmi dört bin velînin bulunması gerektiğine işaret eder. Zira ona göre enbiyânın kalplerine Hakk'ın indirdiği ilimler dünyadan kalkmaz ve bunların yeri de ancak O'nun adamlarının (ricâl) kalpleridir.⁶⁷

2.2. İbnü'l-Arabî'ye Göre Vârislerin Bilgisi

Şeyh-i Ekber'e göre ilk varlık ruh-ı Muhammedî olduğu gibi -zuhurda olmasa da- varlıktaki ilk peygamber dahi Resûl-i Ekrem'dir (s.a.v.). O, ilk peygamber olunca Hz. Adem'den (a.s.) ona kadar bütün peygamberler Muhammedî ilmin vârisi, dolayısıyla her velî de Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ilminin vârisi

⁶² İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 6/232-233; "a.mlf.", *Rahmetün mine'r-Rahmân*, 3/506-507.

⁶³ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 5/73.

⁶⁴ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 3/35; "a.mlf.", *Rahmetün mine'r-Rahmân*, 2/401-402.

⁶⁵ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/86.

⁶⁶ İbnü'l-Arabî, *Rahmetün mine'r-Rahmân*, 3/458-459.

⁶⁷ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 5/309.

olur. Böyle olunca da Ruh-ı Muhammed vârislerin babası ve her vârisine ilmiyle yardımcı olan olur.⁶⁸

İbnü'l-Arabî'ye göre Hz. Âdem'den (a.s.) başlayarak tüm nebîler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vârisiydi. Çünkü Hz. Âdem (a.s.) su ile toprak arasında iken yani henüz mevcut değilken Hz. Peygamber (s.a.v.) nebîydi. Binaenaleyh Âdem (a.s.) beşerî bedenlerin babasıyken Hz. Muhammed (s.a.v.), Âdem'den (a.s.) son vârise kadar bütün vârislerin babasıdır. Bu da ona göre bizleri doğal olarak şu sonuca götürür: Dünyada bütün zamanlarda, bütün resûllerde ve Hz. Âdem'den (a.s.) kıyamete kadar bütün nebîlerde ortaya çıkan *her şeriat ve bilgi Mubammedî mirastır*. Nitekim İbnü'l-Arabî, Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) cevâmîü'l-kelem (bütün hakikatleri kendinde toplama özelliği) verilmiş olmasını da zikri geçen durumla ilişkilendirmektedir. Ona göre nübüvvetten geriye sadece *miras* ve bilhassa Hz. Peygamber'in (s.a.v.) *belirlediği yol ve rotada yürümek (süluk)* kalmıştır. İnsanlar için nebîlikten kalan kısım *sahib riyyalar* ve *güzel ahlaktır*. Peygamberlerin diliyle gönderilen şer'î hususlara ilişkin Allah'tan elde edilen *bir anlayış (fehm)*, *hikmet*⁶⁹ ve *bilgidir*. İşte bu ve benzeri hususlar ona göre *tevâriis edilen nebîliğin* parçaları olmaktadır.⁷⁰

İbnü'l-Arabî'ye göre Yûsuf Sûresi'nin 108. âyetinde zikri geçen tâbilerden kasıt verese-i enbiyâdır. Çünkü onların enbiyâ ile *haberde iştirakleri* bulunur. Vâris, nebî gibi kulları tevhide ve itaate *basiretle* davet eder. Bunu da kendi döneminde indirilmiş geçerli şeriat ile hem de nebînin davetine ve ortaya koyduğu haberler ile gaybî hususlara herhangi bir şey eklemeyen yapar. İbnü'l-Arabî bu noktadan şu sonuca ulaşır: Demek ki *vahyin tümü Allah'ın evliyâsı olan adamlarda bulunur*. Ona göre bu durumda nebîye has olan ve onunla velîden ayrıldığı husus da teşrî vahiy olmaktadır. Velîlerin ise teşrî konusunda sadece ilgili peygamberin getirdiğinin *sıhhatini haber verme ve tayin etme* durumları mevzu bahistir. Evet velî, peygambere zamansal olarak yetişmediği için ashâbın peygamberden işittiği gibi ondan işitmemiştir. Ama hitabın bu nevine muhatab olmakla yani ruhânî tenezzül (ilâhî bildirim) yoluyla⁷¹ kalbine şeriata ilişkin ilmin indirilmesiyle resûlün şeriat olarak getirdiği şeyi resûlün lafzından işiten sahâbe menzilesine ulaşmış olur.⁷²

Yûsuf Sûresi'nin 108. âyetinde zikri geçen basireti ise davet edilen şeyi *görmek* ve *keşif yoluyla keşku duymayacak şekilde bilmek* şeklinde açıklayan İbnü'l-Arabî'ye göre bu makam sadece enbiyâyâ has değildir. Belki bu makam onlarla beraber onlara vâris olan tâbilerindir. O, keşfen elde edilmemiş olan bilginin bilgi değil şuur olduğunu ifade eder. Çünkü ona göre böylesine bir bilgi kapalı kapının ardından elde edilmiştir. Bu itibarla şuurun bilgiden payını kapının ardında genel manada belirsiz bir şeyin bulunduğu bilinmesine mukabil o şeyin mahiyetinin bilinmemesi olarak ifade eder. Olur da şuur hakikatle mutabakat halindeki bir bilgi olarak ortaya çıksa bile sahibinin bu konuda da bir basirete sahip olamayacağını da kaydeder.⁷³

Şeyh-i Ekber, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) ümmî olmasına karşın zikri geçen âyette onun (ve ona tâbi olanların) *basiret üzere* Allah'a davet ettiğinin belirtilmiş olmasını ilâhî/rabbânî âlimin kendi dışındakileri geçtiği nokta olarak ifade etmektedir. Buradaki basireti diğer bir şekilde *ilâhî fetih* ve *ledünnî ilim* olarak ifade etmektedir. Buna karşın ona göre müçtehit ve nazar sahibi hükmettiği şeyde hiçbir zaman basiret üzere olmaz. Meselâ müçtehit bugün bir konuda verdiği hükmü yarın hatalı olarak görüp ondan geri dönebilmekte ve yeni bir hüküm ortaya koyabilmektedir. Şayet basiret üzere olsaydı ilk görüşünde hatalı bir hüküm vermezdi. Zira hatanın basiretle beraber bulunmasından söz edilemez. Ona göre akıl/nazar sahibi de müçtehit gibidir. Dolayısıyla da o, rabbinden bir delil (beyyine) üzere olan kişi dışında kimsenin Allah'a basiret üzere davet etmediği sonucuna ulaşır.⁷⁴

⁶⁸ el-Hakîm, *el-Mu'cemu's-süfî el-hikmetu fî hudûdi'l-keleme*, 47; el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, 670; Chodkiewicz, *el-Velâyetü ve'n-nübüvvetü inde's-Şeyhî'l-Ekber Muhyiddîn bin el-Arabî*, 65.

⁶⁹ Hikmetin Allah'ın bir hibesi olduğunu belirten İbnü'l-Arabî, ilâhî bilginin (ilm-i ilâhî) ilham, ilkâ ve Cebrail'i kalbe indirmek yoluyla Allah'ın *öğreticisi olduğu bilgi* olduğunu tespit eder. İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 6/233.

⁷⁰ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 6/232-234.

⁷¹ İbnü'l-Arabî bu noktada Mü'min Sûresi'nin 15. ve Nahl Sûresi'nin 2. âyetlerine atıfta bulunur.

⁷² İbnü'l-Arabî, *Rahmetün mine'r-Rahmân*, 2/399-400.

⁷³ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 6/235-236.

⁷⁴ İbnü'l-Arabî, *Rahmetün mine'r-Rahmân*, 2/399.

İbnü'l-Arabî, Allah'a basiret ve kanıt üzere davet edenlerin -ki ona göre resûl ve nebîlerden sonra onların gerçek tâbileri olan vârisler bunların başında gelir- bilgisini, ancak *ilâhî tecellî neticesinde gerçekleşen* ve kendisiyle beraber *hiçbir şekilde şüpheye yer tanımayan keşif bilgisi* olarak ifade etmektedir. Ona göre bu, keşif esnasında insanın kendisinde bulunduğu *zorunlu* bir bilgidir. Sahibi bu bilgiyle beraber herhangi bir şüphe kabul etmediği gibi bu bilgiyi kendisinden uzaklaştırmaya da güç yetiremez. İbnü'l-Arabî, düşünce ve akli kanıtlarla istidlal yolunun ise bu ilk yolun altında ve ondan daha düşük bir yol olduğunu belirtir. Ona göre bu durum delile nazar edip kanıtı inceleyen kişinin ona zarar verebilecek olan şüphelere maruz kalabilmesinden ileri gelmektedir. Zira böylesi bir durumda kuşku ve şüphelerin bertaraf edilmesinde ve işin hakikat yönünün görülmesinde zorluğu düşülebilmektedir.⁷⁵

İbnü'l-Arabî'ye göre nazar sahibi taklitten ilme çıkmak için inandığı hususlarda kanıtları araştırmak, incelemek ve incelediği deliller hakkında kesin bir bilgi elde etmek ister. Ya da ikinci bir yol olarak taklit ettiği şeye göre *amel eder*. Bu ameli de onun için Allah hakkında bir bilgiyi netice verir. Böylece bu kişi (âmil) bu bilgisiyse onda taklit olmayan bir şekilde hak ile batılı doğru bir basiret ile birbirinden ayırt eder. İşte bu keşif bilgisidir. İbnü'l-Arabî, “*Ey iman edenler, Allah'tan korkup sakınırsanız, size doğruyu yanlıştan ayıran bir nur ve anlayış (furkan) verir, kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük fazl sahibidir.*”⁷⁶ meâlindeki âyette ifade edilen şeyin tam olarak sözü edilen bilgi (keşf) olduğunu belirtir. O, “*Allah'tan sakının, size öğretsin.*”⁷⁷, “*Rahman Kur'an'ı öğretti, insanı yarattı, ona beyanı öğretti.*”⁷⁸, “*Ona kendi katımızdan bir rahmet verdik ve kendi nezdimizden bilgi öğrettik.*”⁷⁹ mealindeki âyetleri de sözü ettiği bilgi için delil olarak zikreder. Bu bağlamda ulemânın peygamberlerin vârisleri olduğunu beyan eden haberi de zikreden İbnü'l-Arabî, peygamberlerin miras bıraktığı yegâne şeyin *bilgi* olduğunu kaydeder. Ona göre evet, bilgiyi mücahede, gayret, çalışma ve amelle elde etmek de bir çeşit yolculuktur (sefer). Akıl, fikir ve nazarıyla; âmil de ameliyle âlemde sefer eder. Şu kadarı var ki amel sahibi kişi diğerinden farklı ve fazla olarak bildiği şeyde *bir basiret üzeredir* ve *bildiğine şüphe ilişmez*. Nazar sahibi kişi ise *kanıtına girecek şüphelerden yoksun kalma*z. Bu itibarla ona göre amel sahibi “bilgi sahibi” adını taşımaya nazar sahibinden daha layık olmaktadır.⁸⁰ Şüphesiz bütün bunlar vârisin nebiye tüm söz, fiil ve hallerinde tâbi olması yani getirdiği şeriat ile bir bütün olarak âmil olmasının gerekliliğine işaret eden diğer beyanların ehemmiyetini ortaya koyar niteliktedir.

Şeyh-i Ekber, bir vârisin Cenâb-ı Allah'la ilgili bilgisinin vârisi olduğu nebînin nurunun feyzinden olduğunu ifade eder. Ona göre Allah Teâlâ'nın nebîlerine en tam ve yetkin şekilde baktığı nazara alındığında da vârislerin, bilgilerin en yetkinine (ihtisas bilgisi) sahip olduğu ortaya çıkar. O, sözü edilen verâset tarikiyle meydana gelmeyen bilginin ise yetkin bir bilgi olamayacağını düşünür. Misâl olarak fetret

⁷⁵ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1/481-482.

⁷⁶ el-Enfâl 8/29.

⁷⁷ el-Bakara 2/282.

⁷⁸ er-Rahmân 55/1-4.

⁷⁹ el-Kehf 18/65.

⁸⁰ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1/560-561. Şeyh-i Ekber, peygamberlerin ismetine mukabil evliyâullahın da şeytanın ilkâsı karşısında mahfuziyetinin bulunduğunu düşünür. Ona göre şeytan hiçbir şekilde ilâhî tecellinin bilgisine müdahale edip zarar veremez. Onun içindir ki Allah hakkındaki bilgisi (marifeti) ilâhî tecellinin neticesi olan velî basiret üzeredir ve her türlü şüpheden korunmuştur. Zira insî veya cinnî olsun şeytanın ilâhî tecellî bilgisinin sahibinin kalbine ulaşma imkânı yoktur. Ama ona göre aynı durum Allah hakkındaki bilgisi nazar, fikir ve istidlâle dayanan kişi için söz konusu değildir. Şeytan onun bilgisine ve delillerine şüphe ilkâ eder. Bu da onu bilgisinde şek, şüphe ve şaşkınlığa düşürebilir. Öte yandan ona göre kalbin mahfuziyeti de evliyâ içinden ancak kalbi de secde etmiş olanlar için gerçekleşebilecek bir durumdur. Çünkü şeytan ancak yüzü ve kalbiyle (zâhiren ve bâtinen) secde ettiğinde insandan uzaklaşır. Dolayısıyla velînin kalbi de secde etmemişse o mahfûz değildir. Kalp secdesi ise sadece bir kısım Allah ehli için gerçekleşen bir durumdur. Onlar rablerinden bir delil (beyyine) üzere olanlardır. Bu delil de ilâhî tecellidir. Bu delili, şeytanın ayrıldığı kuldanda ortaya çıkan bir şahit takip eder ki o da kalp secdesidir. İşte ona göre rabbânî delille (beyyine) onu takip eden şahit (tanık) bir araya geldiğinde kalp korunur ve sakınılır. İşte böylesi bir kalbin sahibi peygamber misali halkı Allah'a basiretle davet eder. İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/204.

dönemlerinde yaşamış insanların bilgilerine işaret eden İbnü'l-Arabî, bunların bilgilerinin verâset bilgisi olmadığından kâmil bilgi olmadığını tespit eder. Çünkü onlar bir nebînin tâbileri değillerdi. O, mevzu çerçevesinde şöyle bir genel kaide ve hükme de ulaşır: Bir şeriat üzere olmadan ve ona iman etmeksizin mücadele edip halvete çekilen ve nefsini tasfiye etmekle uğraşan kişinin bütün bunların neticesinde elde ettiği bilgi kesinlikle miras bilgisi değildir. Böyle birisi en fazla onlarla arasındaki münasebet miktarınca melekî ruhlardan, nazarî ve fikrî gücünün el verdiği ölçüde de Allah'tan bilgi alır. Çünkü söz konusu kişinin hiçbir şekilde Allah'tan gelen bir keşfi yoktur. Zira böylesi bir keşif ancak enbiyâya ve tâbilerine hastır. Dolayısıyla İbnü'l-Arabî açısından en kâmil ve yetkin bilgi olan verâset (ihtisas) bilgisi için mutlaka bir peygamberi ve onun getirdiği şeriatı kabul etmek ve o şeriata göre amel etmek yani ilgili peygambere kâmil bir şekilde uymak zorunluluğu söz konusudur.⁸¹

İbnü'l-Arabî Fâtır Sûresi'nin 32. âyetinde zikri geçen kitaptan kasdın Kur'ân-ı Mahfûz olduğunu, bu kitaba mirasçı kılınan seçilmiş kulların ise ilm-i ilâhîde aklî bir nazar ve düşünceleri olmamış kişiler olduğuna da işaret etmektedir. Ona göre bu tarz bir nazar, nübüvvetinden önce hiçbir nebî için söz konusu olmadığı gibi hiçbir seçilmiş velî (vâris) için de vâki olmamıştır. O, nazarın Allah konusunda kişiyi kayıtladığını düşünür. Ona göre böylesi birinin elinde mücerret bir tenzih dışında bir şey yoktur. Bu nedenledir ki ona göre Cenâb-ı Allah kime ihtimam ederse istifâsından -ki ona göre bütün vârisler seçilmiştir- önceki dönemde onu nazarî ilimlerden korur. O kişi ile nazarî ilimlerin arasına perde ve engel koyar. Onu kendisine ve indinden resûlün lisanı üzere gelen şeylere *iman etmekle rızıklandırır*. İşte ona göre böylesi bir kişinin kalbi Allah hakkında herhangi bir sınırlanmadan temizlenmiş durumdadır. Kalbinde Hak Teâlâ hakkında akılla kayıtlanmış bir inanç bulunmaz. İdrak aracı saf ve temizdir. *İmanının gereğiyle amel edip takvasını takımınca da* kalbine furkan ihsan edilir. Haddizatında İbnü'l-Arabî'ye göre aklî nazarın sahibi yükselse de ilm-i ilâhî kapsamında yanında *iman ve takvasından kaynaklanan bilgiden* başka bir şey bulunmayan ve yukarıda zikri geçen saf (sâzic) kişinin mertebesine ulaşamaz. İşte ona göre sözü edilen kişi bu sıfatında vâris-i nebîdir. Bu derecelerinde enbiyâ ile beraber bulunur.⁸²

Şeyh-i Ekber, bilgiyi ikiye ayırmaktadır. Bu, elde edilmiş yolu itibarıyla yapılan bir ayrımdır. Şöyle ki ona göre bilgilerin bir kısmı mevhibedir ve bu bilgiler takvanın neticesi olarak ortaya çıkarlar. İkinci kısım bilgiler ise mükteseb yani çalışma ve cehdin neticesinde ortaya çıkan bilgilerdir. Mükteseb bilgiyi ortaya çıkaran fikir kuvveti zatında hatadan, yanlıştan korunmuş değildir ve bu herkes için geçerli bir durumdur. Nitekim ona göre bilginlerin kutsal metne yönelik sırf fikir gücüyle olan yorumlama girişimleri (te'vîl) kitabı eğriltilmiş ve âyetlerin anlamını Allah'ın murad ettiği manadan uzaklaştırabilmiştir. Şu kadarı var ki Allah'ın tevfiğine mazhar olmuş, mevhibe bilgisine sahip olan bazı bilginler gelmiş ve bu eğrilme durumunu ortadan kaldırmışlardır. Yani *metni te'villerinden tenzih etmiş ve fikir gücüyle onda amel etmekten onu uzak tutmuşlardır*. Bunlar Allah'ın kelâmından muradını doğrudan O'ndan öğrenmek isterler. Allah da kusur ve ayıp içermeyen saf bir bilgiyi kendilerine verir. Âyetlerin doğru tevili onlara *doğrudan* öğretir. Böylece İbnü'l-Arabî, fikir gücünün hatadan beri olmaması durumunu nazara vererek bir yerde sırf ondan hareketle gerçekleşecek tevillerin kutsal metinleri onlardan murad olan manadan saptırabileceğine ve bu hususta metinden murad olunan katışıksız mananın ancak Allah'ın öğretmesiyle yani mevhibe yoluyla ortaya konulabileceğine ilişkin bir tespit yapmış olmaktadır. Yani kesb yoluyla değil de vehb yoluyla elde edilecek bilginin bu konuda esas olduğunu belirtmiş olmaktadır. Zira ona göre indirdiği vahiyde Allah'ın kastının ne olduğu tam olarak ancak vehb yoluyla bilinebilir. Vehbî yol ise onun nazarında Hakk'ın kendisiyle kulun kalbine sırrında hitap ettiği ilâhî ihbar/bildirimden ibarettir.⁸³ Nitekim İbnü'l-Arabî bir prensip olarak kutsal kitapların peygamberlere Allah katından indirilmiş olması gibi indirilene anlamının da bazı müminlerin kalplerine Allah tarafından indirildiğini tespit etmektedir.⁸⁴

İbnü'l-Arabî, bilgilerin en üstününün kulun vehbî yoldan elde ettiği bilgiler olduğunu belirtir. Bu bilginin verildiği kimsenin bu şekil bilgiyi, kendini meşru ve temiz olan amellerle süsleyerek *talep ettiğini*

⁸¹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 6/44.

⁸² İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 6/158; "a.mlf.", *Rahmetün mine'r-Rabmân*, 3/455-456.

⁸³ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 4/335-336.

⁸⁴ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1/422.

kabul eden İbnü'l-Arabî, bununla beraber bu durumun bu tarz bilginin gerçekleşmesinde bir şart olmadığını, bu nedenle de vehbî bilginin esas olarak *kesbin etkisinden uzak olduğunu* düşünmektedir. O, fikir gücünün bazen yanılıp bazen doğruya ulaştırdığını fakat hatasının doğrusundan daha fazla olduğunu düşünür. Bu gücün kendisinde durduğu bir sınırı olduğunu ve her ne zaman kendi sınırında durursa isabet ettiğini, sınırı aşarak başkalarına verilmiş bulunan farklı bir gücün alanına girdiğinde ise isabetle beraber hata ile de karşı karşıya kaldığını kaydeder. Ayrıca böylesi bir kişinin isabet edip etmediğine dair kesin bir bilgi ve kanaate de sahip olamayacağını belirtir. Onun içindir ki ona göre ârifler bilgiyi sadece vergi yoluyla Hak Teâlâ'dan almayı kabul etmişlerdir. İbnü'l-Arabî nihayetinde Hakk'ın sözü edilen vehbî bilgiyi verdiği kişinin resûl olması halinde ona kullara tebliğe çıkması için, bu kişi vâris ise bu sefer de tesbît “تثبيت” için emir verildiğini belirtir. Böylelikle de vârislerin temel vazifesinin sabit kılma, güçlendirme ve takviye etme olduğunu tespit etmiş olur.⁸⁵

Zaten ona göre nebîlerden tevârüs edilen bilgi rivayet olmaksızın, aklın veya duyuların tek başına idrak edebileceği türde bir bilgi de değildir.⁸⁶ Zira aklın veya duyuların tek başına idrak edebileceği bilgi doğal olarak miras kalmayacak bir bilgidir. Hatta ona göre ulemânın Allah hakkında enbiyâdan miras olarak devraldıkları bilgiyi akıllar delilleri bakımından imkânsız bile sayabilmektedir.⁸⁷ Vâkia ona göre resûller ve ilâhî tarif, akılların muhal gördüğü ve onu kabul edebilmek için te'viline mecbur kaldığı şeylerle gelebilmiştir.⁸⁸

İbnü'l-Arabî'ye göre şeriatla ilgili ilmin evliyânın kalplerine indiriliş kapısı kapanmış değildir. Yüce Allah kendisine şeriat ile davette *basiret üzere olsunlar diye* vârisler için şeriatla ilgili ruhânî tenezzül ve inzâlî ibkâ etmiştir. Bu bakımdan ona göre Allah'a basiret ile davet edenin ilmi *hakeke'l-yakîn* nevinden olup bir şeyin *bulunduğu hal üzere* idrakidir. Bu, kalpte istikrarı gerçekleşmiş, muhakkak bir bilgi olduğundan da hiçbir şey onu bu halinden sarsamaz.⁸⁹ Meselâ İbnü'l-Arabî'ye göre güvenilir râvîlerin rivayeti yoluyla gelen nice sahih hadis vardır ki nefsü'l-emirde (hakikatte) sahih değildir. Onu *ilim* yoluyla değil de *zann-ı gâlib* yoluyla alırsınız. Buna karşın sözü edilen Allah ehli olan kişiler onu *ilim* yoluyla alır. Bize göre sahih olan bu hadisin basiret üzere nefsü'l-emirde sahih olmadığını idrak edip bilirler. Bu durumun tersi de vâki olur. İşte ona göre söz konusu şahsiyetler verese-i enbiyâdır. Bu durumları da *enbiyâ ile haberde iştiraklerinden* ileri gelmektedir. Enbiyânın infiradı teşrî yani hüküm koyma noktasındadır. Resûl ve tâbîlerinin ortaklıkları ise basiret ile Allah'a davet etmektedir. Ona göre vasıtasız ve doğrudan Allah'tan (haber-bilgi) almak da bu kapsamdadır. Nitekim Ebû Yezîd'in “Kalbim rabbimden bana haber verdi” sözü bu makamdadır. Dolayısıyla bir şeyde basiret üzere olmak demek şeksiz ve şüphesiz şekilde keşf ve görmek yoluyla onu bilmek demektir. Bu makam da ona göre resûllerle beraber vârisleri olan tâbîlerine aittir.⁹⁰

Şeyh-i Ekber'e göre vâris olan evliyânın kerameti de Allah hakkındaki ilimleridir; esmâ-i hüsnâsı ve yüce kelimelerinin tafsiliyle alakalı bilgileridir. Onlar, Kur'ân âyetleri hakkında başkasının o âyetlerin lafız ve harflerinde görüp bilmediği *yeni bir anlayış ve idrak (anlam ve mana)* ortaya koyarlar. Dolayısıyla resûller için ilim vardır. Böylesi vâris davetçiler için ise *anlayış (fehm)* söz konusudur ki ona göre o da ilimdir. Binaenaleyh basiret onlarda enbiyâ ile ortaklığın vâki olduğu derece olmaktadır. Zira tâbî, nebî gibi keşfe dayanır. Resûl ve vârisin sözü edilen ilim ve bilgisi fikrin ve nazârî düşüncenin neticesi değildir. O, ancak

⁸⁵ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkeyye*, 4/336-340.

⁸⁶ Şeyh-i Ekber'in aklın Allah'ı bilme konusundaki yetersizliği ve bu konuda vahiy, keşf ve müşahedenin gerekliliği ile ilgili görüşlerinin ayrıntıları için bk. Abdullah Kartal, “İbnü'l-Arabî'nin Akıl Eleştirisi”, *Uluslararası İbnü'l Arabî Sempozyumu: İnsanlığın Hakikat Arayışı ve İbnü'l Arabî*, ed. Mustafa Arslan vd. (Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2018), 1/175-190.

⁸⁷ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkeyye*, 6/302.

⁸⁸ Ayrıntılar için bk. İbnü'l-Arabî, *Rahmetün mine'r-Rahmân*, 2/402.

⁸⁹ Nitekim ona göre ilmin mutlak manadaki hakikati ve nihyeti, *bir şeyi olduğu hal üzere* bilmektir. Bu, kendisiyle amel etmeyi temin eden bilgidir ki sahibine ebedi saadeti kazandırır. İbnü'l-Arabî, *Rahmetün mine'r-Rahmân*, 3/541.

⁹⁰ İbnü'l-Arabî, *Rahmetün mine'r-Rahmân*, 2/400-401.

Yüce Allah'ın sözü edilen âlimin kalbine ilkâ ettiği bir şeydir. İmdâd-ı ilâhî neticesindeki bir nurdur. Nitekim İbnü'l-Arabî'nin nazarında keşfi olmayanın ilmi yoktur.⁹¹ Dolayısıyla ona göre Allah'ın velî kullarından seçkin olanların bilgisi Allah'ın öğretmesiyledir. Bunlar öğretimlerini Allah'ın üstlendiği kişilerdir. Cenâb-ı Allah'ın kendi katından bir rahmet verip bilgi öğrettiği bu kişilerin bilgilerinin ittifaka veya zanna değil de kesin hükme dayanması da zikri geçen durumdan ileri gelmektedir.⁹²

İbnü'l-Arabî'ye göre “Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.”⁹³ meâlindeki âyet ile “Ben Allah'tan en çok korkan ve neyden korktuğumu en çok bileninizim.”⁹⁴ meâlindeki haber vârislerin nübüvvetten hazzını ve payını göstermektedir. Yani vârislerin nübüvvetten payı Allah'ın müttaki kullarına bilgi öğretmesi, onların öğretim (tâlim) işini üstüne almasıdır.⁹⁵ Nitekim ona göre takva sahibi, bilgisinin senedini kaynağına (Rabbine) yaklaştırarak şöyle der: “Rabbim, peygamberine vahyedilen ve onunla taabbüd ettirildiği şeriatını bana haber verdi.” Takva sahibine bu bilgi ilham (vahy) edilir. İşte böylece sözü edilen kişi bilgiyi Allah'tan almada peygamberlere ortak olur. Şu kadarı var ki böyle birisi bilgide yüksek olmakla beraber hükümde ancak uyandır (tâbi). İbnü'l-Arabî, bu noktada önemli bir hususa parmak basmakta ve söz konusu kişilerin Allah'tan bilgi almalarının söz konusu resûlün kendilerine getirdiği ile amel etmekteki takvalarından sonra gerçekleştiğine dikkat çekmektedir. Ona göre bu durum aynı zamanda insanın makamının üstünlüğünün peygamberin onun için koyduğu yasalarda ona uymakta olduğunun da açık bir göstergesidir. Yani insan ancak peygambere uyarak (ittibâ) en yüksek bir makama ulaşabilir. Dolayısıyla böylesi bir kul, ancak *peygamberin vasıtasıyla* Allah'a davet eden kimsedir.⁹⁶

Vârislerin bilgisi olan keşif bilgisinin doğruluğu ve doğruluğunun mizanının ne olduğu meselesini de ele alan İbnü'l-Arabî, keşif yoluyla verilen haberlerde kesinlikle hata olmadığını düşünür. Ama bu, seslerin ve harflerin keşfi ise keşfedilen şeyin tam olarak anlaşılmasında hata vâki olabileceğini de nazara verir. Esas olarak ona göre görülen şeyin kendisinde değil onun tabirinde hata vâkidir. Yoksa onun nazarında keşif gerçekte asla yanılmaz. Onun içindir ki kişinin, keşfin neyi gösterdiği konusunda Hak'tan bildirmediği sürece hata da yapabileceğini, isabet de edebileceğini kaydeder. Keşif bilgisinin mizanının ne olduğuna gelince o, bununla ilgili olarak Cüneyd'in: “Bizim bu ilmimiz Kitap ve Sünnet ile mukayyettir” sözüne atıf yaparak onu Kitap ve Sünnet olarak tespit etmektedir.⁹⁷

Bu itibarla İbnü'l-Arabî'ye göre bir velînin ilâhî ilimlerle ilgili keşfi peygamberinin getirdiği vahyin kendisine verdiğinin üzerine çıkamaz. Dolayısıyla onun nazarında bir velîye gelen fetih ancak peygambere indirilene anlamayla (fehîm) ilgilidir. Ona göre herhangi bir velînin bilgisi bir cümle bile olsa Kitap ve Sünnet'in dışına çıkamaz. Bu sınırın dışına çıkan bilgi ise ona göre bilgi değildir. Belki bilgisizlikten ibarettir. Ona göre bu durum aynı zamanda velînin hiçbir zaman peygamberin şeriatını geçersiz kılacak

⁹¹ İbnü'l-Arabî, *Rahmetün mine'r-Rahmân*, 2/401-402.

⁹² İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkîyye*, 1/493.

⁹³ el-Bakara 2/282.

⁹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *Sabîhu'l-Buhârî* (Dimaşk - Beyrut: Dâru İbn-i Kesîr, 1423/2002), “Nikah”, 1 (5063); Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *Sabîhu Müslim*, nşr. Mervân Rıdvân Da'bûl (Dimaşk - Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1437/2016), “Fezâil”, 35 (No. 2356).

⁹⁵ Ona göre Allah ehlinde olan seçkinler kendilerini kulluğa adanmış, *ilâhî vehb* yoluyla Hakk'ı bilenlerdir. Bunlar, Allah'ın kendilerine yaratıklarındaki sırlarını ihsan ettiği ve kitabının manaları ile hitabının işaretlerini öğrettiği kişilerdir. Onlar, umumun diliyle indirilmiş bulunan ilâhî kelimelerin içindeki özel manaları anlama ile rızıklandırılmışlardır. Bilgileri rabbânî ve rahmânî bir öğretimin neticesidir. Alak Sûresi 1-5. âyetler, Nahl Sûresi 7. âyet ve Rahmân Sûresi 3 ile 4. âyetlere atıf yapan İbnü'l-Arabî'ye göre insanın muallimi Hak'tır. O, Nisâ Sûresi'nin 113., Âl-i İmrân Sûresi'nin 48. ve Kehf Sûresi'nin 65. âyetlerine de atıfta bulunur ve bu âyetlere istinaden iki gerçekliğin ortaya çıktığını salık verir. Birincisi evet, ilim öğrenmeyle mümkündür. İkincisi ise Allah Teâlâ peygamber ve resûl dışındaki insanlara da öğretir. Zira Hak Teâlâ, Bakara Sûresi'nin 2. âyetiyle hikmeti (bilgi) dilediğine verdiğini bildirmiştir. Dolayısıyla Allah ehli olanlar, Allah'ın öğretim işlerini sırlarında üstlendiği şahsiyetlerdir. Yüce Allah bu kullarına kitaplarında indirdiği ve peygamberlerinin diliyle aktardığı şeylerin bilgisini vermiştir. Yüce Allah bu kullarının öğretimini, *ilbam* ve *onlara anlatma* yoluyla bizzat kendisi üstlenmiştir. Elhâsıl ona göre *kutsal kitaplar peygamberlere Allah katından indirildiği gibi indirilene anlamak da bazı müminlerin kalplerine yine Allah tarafından indirilmiştir*. İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkîyye*, 1/420-423.

⁹⁶ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkîyye*, 5/74-76; “a.mlf.”, *Rahmetün mine'r-Rahmân*, 1/402.

⁹⁷ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkîyye*, 5/10-12.

herhangi bir hükmü ihtivâ eden bir bilgi ve ilimden söz etmeyeceğini de gösterir. Bununla beraber İbnü'l-Arabî'ye göre velî, peygamberin getirdiği şeriatla bütün haliyle zikredilmediği halde ayrıntıları zikredilen bir hükmün tanzim ve tertibi bağlamında ilhama mazhar olabilir. Yani parçaları ve ilkesi şeriatla bulunan meşru emirlerin bazısını bazısına izafe ederek bir terkip ortaya koyabilir. Ya da bu şekil ona doğrudan ilkâ edilmiş olabilir. Böylelikle de şeriatla birlik ve bütünlüğü ile ortaya çıkmamış bir tarz ile ortaya çıkabilir. İşte ona göre velînin ancak bu kadarlık bir teşrî yetkisinden söz edilebilir. Böylesi bir yetki de ona Şâri' tarafından verilmiştir. O, bu faaliyetiyle mükellef olduğu şeriatın dışına da çıkmaz.⁹⁸

2.3. İbnü'l-Arabî'ye Göre Vârislerin Makam ve Mertebeleri

İbnü'l-Arabî fenâ ve vuslat sahipleri arasında en büyük makamın vârislerin makamı olduğuna işaret etmektedir. Ona göre bu, çıkılabilecek en üstün ve yüksek makamdır. Aynı zamanda varılmak istenecek en değerli gaye ve hedeftir. Çünkü bu makam sahipleri zât nurlarının yani zâtı tecellîlerin kuşatması altındadır. O, *sıddîk olan umenâ* şeklinde isimlendirdiği bu zümredeki kişileri saadet sahipleri olarak nitelendirir ve bizim saadetimizi de muvafakat ve yardımla onları doğrulayıp onaylamakta ve onlara teslim olmakta görür.⁹⁹

İbnü'l-Arabî, vârisleri makam olarak nebî ve resûllerden hemen sonraya yerleştirir. Ona göre dört sınıf insan Adn Cenneti'nde Beyaz Kesib'de rablerini görürken dört makamda bulunacaktır. Bir sınıf minber sahipleridir ki bunlar en üst gurup olan resûl ve nebîlerdir. İkinci gurup taht sahipleri olup rablerinden bir kanıt üzere olanlardır.¹⁰⁰ İşte bu ikinci guruptakiler ona göre söz, fiil ve hal açısından nebîlerin vârisleridir. Üçüncü guruba gelince bunlar kürsü sahipleridir ki nazar ve akli delil ile Allah'ı bilenlerdir. Dördüncü tabaka ise tevhitlerinde mukallit olan ve farklı mertebeleri bulunan müminlerdir.¹⁰¹ İbnü'l-Arabî, makamları paralel olarak iman üstünlüğü açısından da vârisleri resûl ve nebîlerin hemen sonrasına yerleştirir. Ona göre iman beş kısımdır. Bunlar avama ait taklit, delil sahiplerine ait bilgi, müşahede sahiplerine ait görme, ariflere ait hak ve işin hakikatine vâkıf olanlara ait hakikat imanı şeklindedir. Bunlar dışında bir de *hakikatın hakikati* adıyla altıncı kısım bir imandan söz eder ki bu da ona göre *asaleten ve verâseten* gönderilmiş olanlara ait imandır.¹⁰²

Şeyh-i Ekber, vârislerin makamını kurbiyet makamı olarak ifade eder. Kurbiyet makamını ise sıddikiyet ile nübüvvet arasında bir makam olarak tespit eder. Meselâ Hz. Ebû Bekir (r.a.) ile Hz. Hızır'ın bu makamda bulunduğunu kaydeder. Bu makama kendisinin de ulaştığını ifade eden İbnü'l-Arabî, içtihat ehli olan şekilci âlimlerin de bu makamda derin izleri olduğunu gördüğünü belirtir. Onlara ilâhî yardımın buradan ulaştığını gördüğüne ama onların bunun farkında olmadıklarına ve bunu bilmediklerine işaret eder. Farkında olmasalar da kurbiyet makamından ilâhî yardıma mazhar olmalarına istinaden onların yasa koymada Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) vârisleri olduğunu kabul eder.¹⁰³ Onların hükümlerinin değişmesini ise nebîlerin ortaya koyduğu hükümlerin değişmesine benzetir. Resûllerin birbirlerini desteklemelerine karşın şeriat bilginlerinin müşahede ve keşf sahibi olmamalarından birbirlerini yanlışlama durumuna girdiklerine

⁹⁸ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 5/80-81.

⁹⁹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1/161.

¹⁰⁰ Ona göre hâtemü'l-evliyâ (vâris) resûle vahiy getiren meleğin aldığı kaynaktan bilgi alır. Hâtemü'r-Rusûl (s.a.v.) hem velî hem resûl hem de nebî iken hâtemü'l-evliyâ (irfanî) asıl kaynağından alan ve mertebeleri müşahede makamında bulunan vâristir. İbnü'l-Arabî, *Füsûsü'l-Hikem*, 63-64.

¹⁰¹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1/481-482.

¹⁰² İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1/180-181.

¹⁰³ Nitekim kurbiyet makamını konu edindiği *Kitâbü'l-Kurbe* isimli eserinde bunu açıkça ortaya koyar. Ona göre ulemâdan müçtehit olanların ortaya koydukları hükümler bu makamdandır. Öyle ki içtihat esnasında bu makamdan kendilerine gerçekleşen tecellîler sayesinde daha önce bilmedikleri hükümleri bilirler. Ama mevzubahis makamı bilmediklerinden söz konusu hükümleri kendi nazar ve görüşlerine nispet ederler. İbnü'l-Arabî, *Kitâbü'l-Kurbe*, 69.

işaret eder. Velîlere ise bu makamdan başkalarında bulunmayan bir bilginin tahsis edildiğini belirtir.¹⁰⁴ Haddizatında ona göre kişi Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) kuşatıcılığına (cem'iyetine)¹⁰⁵ vâris ise Allah'ın kendisine hükümle ilgili öğretimi (tarif) söz konusu olur. Bu ikincisi ona göre içtihat makamından daha üstün bir makamdır. Zira ilâhî târif bakımından bu kişi söz konusu hükümde meselenin hükmünü peygamberden duyan mesabesinde olur. Hz. Resûlullah'tan (s.a.v.) kendisine bir hadis ulaştığında onunla ilgili Allah'a müracaat eder ve böylece hadisin sıhhatini O'ndan öğrenir. Hadisin, hadis nakil ehli arasında sahih olması veya olmaması durumu değiştirmez. Zira bunu öğrendiğinde hükmü asıldan almış olur. İşte Şeyh-i Ekber'e göre bu Hak'tan alma (el-ahzü 'anillah) makamı vahiyden bu ümmete kalan kısımdır. Şu kadarı var ki bu, tarifdir (bildirmek, haber vermek, haberdar etmek) yoksa teşrî' değildir.¹⁰⁶

İbnü'l-Arabî'ye göre içtihat ehlinde isabet edenlerin yaptığı şey ancak şeriatı *nakletmekten* ibarettir. Yani isabet eden müçtehit gerçekte *aktarıcı* iken yanılan müçtehit ise gerçekte bilinmeyen -sadece kendisinin bildiği- bir hükmü onaylayandır. Tabii o hüküm ortaya çıkmadan evvel Hak Teâlâ tarafından bilinmektedir. Dolayısıyla şâri' -ki Hz. Peygamber'dir (s.a.v.)- ancak Allah katında mâlum ve muayyen olan bir hükmü onaylamış olmaktadır. Böyle olunca da ona göre yanılan müçtehidin hükmü bir yerde teşrî'e teşrî "تشریعا للتشریح" olmaktadır.¹⁰⁷ O, Allah ehlinin şeriat hususundaki hükümlerinin ise Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) nezdinde belirlenmek suretiyle kesinleşmiş olan hükümlerden ibaret olduğuna işaret etmektedir. Ona göre gerçek manada vârisler de bunlardır. Çünkü vâris ancak ölümüyle beraber kendisine ait olan bir malı bırakan mûrisin mirasını tevârüs eder. Yanılan müçtehidin vardığı hüküm Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) ait bir hüküm değildir ki müçtehit ona vâris olsun. Bu itibarla İbnü'l-Arabî, yanılan müçtehidin gerçekte vâris olmadığını belirtir. O, bu yönüyle yanılan müçtehidin mirasta belirli payları olmayan topluluğa benzetir. Zira onların mirastan payları ancak farzların sahiplerine teslim edilmesinden sonra kalan kısımdan ibarettir. Yine onları zorunlu farzların ardından miras alan akraba ve Müslümanlara benzetmektedir.¹⁰⁸

Şeyh-i Ekber, fiillerin vârislerini kendilerine uyma izni verilen her durum ve fiilde Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) uyanlar şeklinde tanımlarken, onun hallerine vâris olmanın ise vârisin kendi içinde zevk yoluyla bulmuş olduğu bir şey olduğunu belirtir. Ona göre vâris bunu, meleğin getirdiği ilhamda, lümme-i melekiyyede ya da vasıtaların ortadan kalktığı özel yönde (veh-i hâs) zevk etmektedir. Yine Hakk'ın onun sözü olduğu noktada da bunu zevk etmesi söz konusudur. İbnü'l-Arabî bu bağlamda istizhârî Kur'ân-ı Kerîm'in gaybten kalplere indirilmesinin lezzetini bulmak şeklinde tanımlar ve bunun da miras kaynaklı bir zevk olduğuna işaret eder. Nihayetinde ona göre bir nebî veya resûle vâris olunacak hususlar ancak söz, fiil veya haldir. Bunların tümünü kendinde toplayan kâmil vâris iken sadece bir kısmına sahip bulunan ise nakıs vâristir.¹⁰⁹

İbnü'l-Arabî, yukarıdaki açıklamalarıyla bağlantılı olarak mirasın (vârislik) mânevî/soyut ve mahsûs/somut şeklinde iki nevi olduğunu da belirtir. Ona göre bunlardan mahsûs olanı lafızlar, fiiller ve hallerin zâhiriyle ilgili vârisliktir. Mânevî vârislik ise nefsin kötülüklerden temizlenip güzel ahlâkla süslenmesi ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bütün zamanlarında rabbini zikretmesi durumu gibi hallerin bâtınıyla alakalı konulardaki vârisliktir. O, bunu kişinin huzur halinde olması ve Cenâb-ı Hakk'ın âsârını kalbinde ve âlemde murakebe etmesi şeklinde açıklamaktadır. Yani kişinin göz veya kulağına bir şey gelir veya herhangi bir gücü bir şeye ilişirse, o konuda ilâhî bir bakış ve anlayışın (nazar), bir değerlendirmesinin (i'tibâr) olması ve o konunun ilâhî hikmet boyutunun ne olduğunu bilmesidir. İbnü'l-Arabî, vârise Kur'ân âyetlerine ve bütün âlemin hareketlerine dönük bir anlayışın (fehmi-fetih) verilmesinin

¹⁰⁴ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 3/392-395.

¹⁰⁵ Ona göre Hz. Peygamber (s.a.v.) özel yolun (sırât-ı hâs) sahibidir. O, sadece ona tahsis edildiğini söylediği bu yolu özel kılan şeyleri de diğer tüm kutsal metinlerin hakikati olarak ona indirilen Kur'ân, onun umumî olan peygamberliği, diğer tüm şeriatları kapsayıcı (câmi') olan şeriatı ve ona verilen 'cevâmiu'l-kelim' şeklinde açar. İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 6/175

¹⁰⁶ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 6/175-176.

¹⁰⁷ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 6/176.

¹⁰⁸ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 6/176.

¹⁰⁹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 6/176.

de mânevî miras kapsamında olduğunu tespit eder. O, şer'î hükümlerin istinbatında içtihat ehli olan kişinin ise şer'îyye/şer'î olan nübüvvetin vârisi olduğunu kaydeder.¹¹⁰

Şeyh-i Ekber, balı yalnız başına tatmak ile bir meşrubatın içinde tatmak veya her iki halde de tatmak misalinde olduğu gibi vârislerin derecelerinin onların tecrübe ve zevklerinin doğrudan veya dolaylı veya hem doğrudan hem dolaylı ya da tazammunî (icmâlî/gayr-ı aynî) veya tasrihî (tafsîlî/aynî) olmasına bağlı olarak farklılaştığını belirtir. Dolayısıyla ona göre vârisler, kendilerine verilen mirasta tabakalarının hükmüne göre üstünlükte derecelenmektedir.¹¹¹

Öte yandan İbnü'l-Arabî, Muhammedî vârisi diğerlerinden tefrik eder ve onu belli bir makamın sınırlamadığını belirtir. Başkasına vâris olmayanın yani Muhammedî olan vârisin bütün bir mal ve mirasa sahip olacağını tespit eder. Hatta ümmetinden Hz. Peygamber'e (s.a.v.) vâris olanın, zâhirî suretle diğer nebîleri geçeceği (zâde “زاد علي”) kanaatini de dile getirir. Çünkü ona göre o nebîler risâletlerini peygamberden alırken onu sadece bâtınen müşahede etmişlerdir. Oysa ümmetinden ona vâris olan onu zâhiren de müşahede eder. Nitekim bu bağlamda Hz. İsa (a.s.) ve Hz. İlyas (a.s.) gibi diğer nebîler arasından Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zâhirî şeriatına yetişenlerin de diğer nebîlerden üstün olduğuna dikkat çeker.¹¹²

Şeyh-i Ekber, Muhammedî vârisin kim olduğu sorusunu da cevaplar. Ona göre sadece şu iki şahsa Muhammedî denilir. Birincisi, önceki şeriatlarda bulunmayan bir hükme ait bilgi mirasının kendisine tahsis edildiği kişi. Diğerî bütün makamları cemederek onlardan makamsızlığa çıkan kimse. Ona göre bu ikisi dışındakilerin nisbeti ise herhangi bir peygamberdir.¹¹³ Nitekim İbnü'l-Arabî'ye göre makamlardan ancak Allah'ın *cevâmiu'l-keleim* özelliğini verdiği ve tüm esmâyı öğreterek öncekilerle sonrakilerin bilgisini ihsan ettiği Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) vârisi kurtulabilir. Vâris-i Muhammedî, makamların üzerindeki hükümranlığından kurtulmuştur. Onun makamlar üzerinde hâkimiyeti söz konusudur.¹¹⁴

İbnü'l-Arabî, Muhammedî vârisler ile diğerlerini ayıran bir husustan daha söz eder. Ona göre diğer peygamberlerin vârislerinin gösterdikleri olağanüstü olaylarla umum tarafından tanınırlıkları söz konusu iken Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) vârisleri genel nezdinde meçhul olup sadece seçkinler tarafından tanınan kişilerdir. Ona göre bu durum da Muhammedî vârisin kerâmetinin kalbindeki hal ve bilgiden oluşmasından ileri gelmektedir.¹¹⁵

Şeyh-i Ekber, “Bu ümmetin âlimleri diğer ümmetlerin enbiyâsıdır” haberini izah edip Muhammedî vârislerle ilgili diğer bazı sonuçlara da ulaşır. Ona göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bu ümmete (vârislere) teşrî yani hükümlerin tesisinde içtihat yetkisi vererek onları zuhurundan önceki peygamber halifelerinin konumuna yükseltmiştir. Böylece onlar *bu hususta enbiyânın makamlarına ulaşmışlardır*. Ayrıca onları söz konusu nebîlere de verese kılmıştır. Şöyle ki herhangi bir zamandaki ilim vârisi kendisinden sonraki değil de ancak kendisinden önceki enbiyâya vâris olur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'den (s.a.v.) önceki her ümmetin âliminin verâseti bir nebîye ve cüz'î bir verâset iken, bu ümmetin peygamberi Hâtemü'l-Enbiyâ ve ümmeti de en hayırlı ümmet olduğundan bu ümmetten olan vârisin Resûl-i Ekrem'le (s.a.v.) beraber diğer tüm enbiyâya da vâris olması mümkün olmuştur. Ona göre böylece sadece bu ümmetin nâil olduğu

¹¹⁰ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 6/298-300; “a.mlf.”, *Rabmetün mine'r-Rabmân*, 3/383-384.

¹¹¹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/155.

¹¹² İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 5/340.

¹¹³ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1/337.

¹¹⁴ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1/231; 7/42-43. Ona göre Muhammedî vârisin bütün makamlarla ilişkisi ilâhî isimlerin Allah ile ilişkisi gibidir. Bu bakımdan o, kendisine nispet edileceği herhangi bir makamda bulunmaz. Belki her nefes, zaman ve halde her birisinin gerektirdiği suretle bulunur. Bu açıdan onun devamlı bir sınırlılığı yoktur. Her zamanda farklılaşan ilâhî hükümlerle o da farklılaşır. İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 7/113.

¹¹⁵ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 7/73.

bir durumla bu ümmetin vârisleri diğerlerini geçmiştir. Bu itibarla İbnü'l-Arabî'ye göre bu ümmetin vârisleri, insanlar için peygamberler gibi olmuşlardır. İşte bunun içindir ki Hz. Peygamber (s.a.v.) “Bu ümmetin âlimleri diğer ümmetlerin enbiyâsıdır” demiştir.¹¹⁶

İbnü'l-Arabî, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) vârisleri içinde bir gurubun onun hallerini ve ilimlerinin sırlarını (ledünnî bilgi) da koruduklarına işaret eder. Böylece vârisler arasında hükmü koruyanlar ile halleri ve ledünnî bilgiyi koruyanlar ayrımı da yapar. O, birincilerin ilâhî bir sır ya da ledünnî bilgi veren hale sahip olmadıklarını, bir yerde sadece ahkâmın koruyuculuğu vazifesini ifâ ettiklerini belirtirken ikincilerin ise hükmün yanında hallerin, ilâhî sır ve ledünnî bilginin muhafızı olduklarını tespit eder.¹¹⁷

Şeyh-i Ekber, ifsâh ilmi açısından mürsel enbiyânın Hakk'ın tercümanları olduklarını, vârislerin ise peygamberlerin getirdiklerini anlama konusunda Allah'ın kendilerine vermiş olduğu anlayışa (anlama kabiliyetine) göre derece derece olduklarını tespit eder.¹¹⁸ Ona göre evet, risâlet ve nübüvvet teşrî boyutuyla kesilmiştir ama bu ikisinden gelen miras kesilmemiştir. Bu itibarla her ikisinden gelen miras açısından bazı kişiler nübüvvet, diğer bazıları da nübüvvetle beraber risâlete vâristir.¹¹⁹

2.4. İbnü'l-Arabî'ye Göre Vârislerin Temel Misyonu

İbnü'l-Arabî, vârislerin halk içindeki bulunuşunu peygamberler gibi merhamete hamletmektedir. Ona göre derinlere dalma kabiliyetinde olup Kur'ân'ın mana denizinin derinliklerine inenlerin bir kısmı orada kalmayı yeğlerken, kimileri de orada tutulmaktadır. Bu tutulanlar kendileri dışındakilere faydası dokunmayanlar iken peygamberler ve vârisleri âleme rahmet ve merhamet maksadı taşıdıklarından halkın arasına geri dönüşleri söz konusu olmaktadır.¹²⁰ Ona göre vârisler, Hakk'ı bulduktan (vücûd) sonra halkın irşad edilmesi, şeriatın muhafazası ve halka öğretilmesi için halka döner ya da döndürülürler.¹²¹

İbnü'l-Arabî'ye göre Allah Teâlâ, peygamberinin şeriatıyla tam bir şekilde kendisine yönelen vâris velîyi *kitabı anlamayla* rızıklandırıp muhaddesinden kıldıktan ve kendi katından bir bilgi verdikten sonra onu kalplerinin salahına irşad etmek, kalplerine gelen övülmüş ve yerilmiş düşünceleri (havâtır) birbirinden ayırt etmek ve şeriatın maksatlarını açıklamak üzere halka geri gönderir. Vâris velî, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sabit olan ve olmayan hükümleri Allah'ın katından rahmet olarak, O'nun bildirmesiyle insanlara açıklar. Aynen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) risâletini tebliğde yaptığı üzere insanları en mukaddes makamdaki en iyiyi aramaya yükseltir ve Allah'ın katında bulunan şeye teşvik eder.¹²²

Şeyh-i Ekber'e göre Muhammedî makama sahip vârisin temel misyon ve vazifesi kendi dönemi itibarıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) getirdiği şeriatı, onun saygınlık ve yüceliğini muhafaza etmektir.¹²³ O, peygamber vârislerine verilen görevin dini koruma görevi olduğunu belirtir. Fetvâ ile hüküm çıkarmak için içtihat vazifesini de bu kapsama dahil eder.¹²⁴ Diğer bir yerde resûllerin ve ulemâdan vâris olanların vazifesinin sadece izah edip açıklayarak (beyan ve ifsâh ile) tebliğ etmekten ibaret olduğunu kaydeder.¹²⁵

İbnü'l-Arabî, vârisin peygamberin ortaya koyup tahkim ve takrir ettiği şeriata davet etme konumunda bulunduğunu, şeriat koyucu olmadığını çok yerde ve özellikle vurgular. Vârisin ümmet içinde davetin bekasını ve sürekliliğini koruduğunu ve payının bundan ibaret olduğunu tekraren belirtir.¹²⁶

¹¹⁶ İbnü'l-Arabî, *Rahmetün mine'r-Rahmân*, 1/461-462; “a.mlf.”, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 6/43-44.

¹¹⁷ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1/231.

¹¹⁸ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 4/432.

¹¹⁹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 4/302.

¹²⁰ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1/120.

¹²¹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1/380.

¹²² İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1/379.

¹²³ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1/16, 3/546.

¹²⁴ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 3/233.

¹²⁵ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 4/424.

¹²⁶ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 6/236; “a.mlf.”, *Rahmetün mine'r-Rahmân*, 2/401-402.

Kaldı ki Kur'ân'ın kendisi Allah'a davet işinin (basiret üzere) peygamberlerle beraber onlara tâbi olanlara ait olduğunu tespit etmektedir.¹²⁷ Peygamberlerin ardından onların getirdikleri vahyin (din, şeriat, ahkâm) işlerliğinin, hayatîyetinin veya muhafazasının rab bilgisine sahip olup rabbe itaat eden, din ilmi konusunda derinleşen, ilim, amel ve tâlimde kemâle ermiş yetkin âlimler (rabbâniyyûn ve ahbâr) üzerinden olduğuna işaret etmektedir.¹²⁸

İbnü'l-Arabî'nin velîlerin nebîleri diye isimlendirdiği vâris velîler Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) tâbi olmak suretiyle peygamber misali *basiret üzere* Allah'a davet ederler. Bu makamın sahibi olmaları hasebiyle o, bu ümmet içinde onları İsrâiloğulları içindeki peygamberlere benzetir. Yani nasıl ki İsrâiloğulları'nın peygamberleri Yahudiler için resûllerinin getirdiği şeriatı koruyor ve tatbik ediyor idiye bu ümmetin bilginleri de Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) getirdiği ahkâmı ümmet adına korumaktadır. O, bu itibarla söz konusu velîlerin sahih şeriatı koruma vazifesini deruhte ettiklerini kaydeder. Bu bakımdan da şeriatı en iyi bilenlerin bu velîler olduğunu belirtir.¹²⁹

Sonuç

İbnü'l-Arabî, eserlerinde nebevî verâset tanımlaması ve türevlerine en çok başvuran ve onları en mufassal bir şekilde bahis mevzuu yapan sûfî olarak karşımıza çıkar. Bu tanımlama ve türevleri onun tarafından en geniş mana sınırları dahilinde ele alınmıştır.

Verâset, İbnü'l-Arabî öncesi dönemde ele alınmış ve bazı yönlerine işaret edilmiş bir mesele olsa da bu, kesinlikle ayrıntılı, yetkin ve yeterli bir düzeyde olmamıştır. Şunu açıkça ifade edebiliriz ki meselenin belirginleşmesi, anlam sınırlarının teşekkül ederek temeyyüz etmesi ve kâmil manada tafsilini bulması ancak İbnü'l-Arabî ile olmuştur.

İbnü'l-Arabî, her şeyden önce verâsetin nübüvvet ve velâyetle ilişkisini ve bu ikisi itibariyle hiyerarşik konumunu tespit etmiştir. Verâset ve itibâ-i rasûl ilişkisini ortaya koymuştur. Verâsetin hangi konuda olduğunu, vârisliğin çeşitlerini, mirasın neyden ibaret olduğunu ve ne ile vâris için tahakkuk ettiğini, mûris ve vârisin kimler olduğunu, vârisin hangi niteliklerle temeyyüz ettiğini, hangi özel halde ve nasıl vâris olduğunu, hangi noktalarda, sıfatlarda ve süreçlerde nebî ve resûl ile benzeştiğini veya ortaklaştığını, bilgisinin niteliğini, bu bilgiye hangi yolla sahip kılındığını, bu bilginin vehbîlik ve kesbîlik boyutlarını, bilgisinin neden bilgi türlerinin en yetkini ve üstünü olduğunu beyan etmiştir. Vârislerin sayısını, makamını, mertebe ve derecelerini, vücûd ve vuslatlarından sonra hangi maksat, vazife ve misyonla halka geri gönderildiklerini ve konu ile ilgili diğer birçok başlığı vuzuha kavuşturmuştur.

Onun mevzu etrafında en dikkat çeken düşüncesi ise kanaatimizce gerek şer'î ahkâmın gerekse hadislerin tashihi konularında vârislere tanıdığı salâhiyettir. O, her yeri geldiğinde vârisin tâbi olduğunu ve keşfi neticesinde ortaya koyacağı şeyin hiçbir şekilde peygamberin getirdiği şeriatın yani Kitap ve Sünnet'in dışına çıkamayacağını vurgulamış olsa da mevzubahis haliyle bu salâhiyetin bir tartışma konusu olarak kalacağını söyleyebiliriz.

İbnü'l-Arabî düşüncesinde nebevî verâset, kevnî boyutta ilk peygamberle başlayan -çünkü Hz. Adem'in (a.s.) kendisi dahi bu anlayışta Muhammedî vâristir/Muhammedî ilmin vârisidir- ve süreklilik özelliğinde olan ilâhî bir organizasyondur. Tamamen nübüvvet tâbi ve mülhak olan tamamlayıcı bir teşekküldür. Nebîden sonraki dönemde ve süreçlerde nübüvvetin misyon ve hizmetlerinin başka bir ifadeyle Allah-insan ilişkisinin sürdürülebilirliğinin ve devamlılığının aracı ve resmi ifadesidir. Diğer bir ifadeyle peygamber sonrası dönemde dinin, nübüvvetin, vahyin ve yine bu çerçevedeki davet, irşad ve tebliğin zamanın muktezâsı çerçevesinde ve ona cevap olarak ortaya çıkan dinamik veçhesidir.

¹²⁷ Yûsuf 12/108.

¹²⁸ el-Mâide 5/44; Salime Leyla Gürkan, "Rabbâniyyûn", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/376; Fevzi Yiğit, "İbnü'l-Arabî'nin Vahyin Anlaşılmasına Dönük Yaklaşımı", *UMDE: Dini Tetkikler Dergisi* 1/1 (Aralık/December 2018), 99.

¹²⁹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkîyye*, 1/230.

Kaynakça | References

- Aydın, Mehmet S. "İnsân-ı Kâmil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/330-331. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Başer, Hacı Bayram. "Tasavvufî Yöntemdeki Tutarlılığın Dayanağı Olarak İttibâ-i Rasûl Anlayışı: Cüneyd-i Bağdâdî ve İbnü'l-Arabî Arasında Mukayeseli Bir Değerlendirme". *Uluslararası İbnü'l Arabî Sempozyumu: İnsanlığın Hakikat Arayışı ve İbnü'l Arabî*. ed. Mustafa ARSLAN vd. 1/567-595. Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2018.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sabîhu'l-Buhârî*. Dimaşk - Beyrut: Dâru İbn-i Kesîr, 1423/2002.
- Chodkiewicz, Ali. *el-Velâyetü ve'n-nübüvvetü inde's-Şeybi'l-Ekber Muhyiddîn b. el-Arabî*. çev. Ahmed et-Tîb. Marakes: Dâru'l-Kubbeti'z-Zerkâ, 1999.
- Çakmaklıoğlu, M. Mustafa. "İbnü'l-Arabî'nin Nübüvvet-Velâyet Hakkındaki Görüşleri ve İbn Temiyye'nin Bu Husustaki Eleştirileri". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 9/21 İbnü'l-Arabî Özel Sayısı (2007), 213-255.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. 5 Cilt. Beyrut: Dâr İbn Hazm, 1418/1997.
- Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâ'ü 'ulûmi'd-din*. Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2005.
- Geylânî, Abdulkadir. *Sırru'l-esrâr ve mazharu'l-envâr fî mâ yehtacü ileybi'l-ibrâr*. thk. Halid Muhammed Adnan ez-Zer'î - Muhammed Ğassân Nasûh 'Azkûlî. Şam: Dâru's-Senâbil, 2. Basım, 1993.
- Gürkan, Salime Leyla. "Rabbâniyyûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Hakîm, Suad. *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.
- Hakîm, Suâd. *el-Mu'cemu's-süfî el-hikmetu fî hudûdi'l-kelime*. Beyrut: Dendere li't-Tibaa ve'n-Neşr, 1981.
- Hâlidî, Ahmed en-Nakşibendî. *Câmi'u'l-usûl fi'l-evliyâ'*. 3 Cilt. thk. Edîb Nasru'd-Dîn. Beyrut: Müessesetü'l-İntişârü'l-'Arabî, 1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenu İbn Mâce*. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, ts.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'u't-Türâsi'l-'Arabî, 3. Basım, 1999.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *Füsüsü'l-hikem*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *Kitâbü'l-kurbe -Resâilu İbnü'l-Arabî içinde-* 68-74. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Arabî, Muhyiddîn. *Fütühât-ı Mekkiyye*. çev. Ekrem Demirli. 18 Cilt. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006-2012.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *er-Risâle fî'l-velâye*, "el-Velâye ve'n-Nübüvve 'inde Muhyiddîn b. Arabî: Tahkîk ve Dirâse li Nassin lem Yesbuk Neşruhu", thk. Hâmid Tâhir, *Alij: Journal of Comparative Poetics* 5 (Bahar 1985).
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *Rahmetün mine'r-Rahmân fî tefsiri ve işârâti'l-Kur'ân*. drl. Mahmûd Mahmûd el-Gurâb. Şam: Nadr Matbaası, 1989.
- İmâm-ı Rabbânî. *Mektûbat-ı Rabbânî*. çev. Abdülkadir Akçiçek. 3 Cilt. İstanbul: Dergâh Ofset, 1998.
- İsfahânî, er-Râgıb. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân 'Adnân Dâvûdî, Dimaşk: Dâru'l-Kalem, Beyrut: Dâru's-Şâmiyye, 4. Basım, 2009.
- Kartal, Abdullah. "İbnü'l-Arabî'nin Akıl Eleştirisi". *Uluslararası İbnü'l Arabî Sempozyumu: İnsanlığın Hakikat Arayışı ve İbnü'l Arabî*. ed. Mustafa Arslan vd. 1/175-190. Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2018.

- Kılıç, Ali İhsan – Arpağuş, Safi. “İbnü'l-Arabî'nin Özel Velâyet (Velâyet-i Hâssa) Teorisi: Kesb ile Vehb Arasında Seçkinliğin Temellendirilmesi”. *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2021), 503-544.
- Kılıç, Ali İhsan. “Michel Chodkiewicz, çev. Birol Biçer, Velâyet Mührü: İbn Arabî Öğretisinde Nübüvvet ve Velâyet”. *İslam Araştırmaları Dergisi* 49 (2023), 202-207.
- Kılıç, Ali İhsan. *İbnü'l-Arabî'nin Velâyet Öğretisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Kubbealtı Lugatı. “Verâset”. Erişim 22 Mart 2025. <https://lugatim.com/s/VER%C3%82SET>
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sabîhu Müslim*. nşr. Mervân Rıdvân Da'bûl. Dimâşk - Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2. Basım, 1437/2016.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sabîhu Süneni't-Tirmizî*. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1420/2000.
- Topaloğlu, Bekir. “Vâris”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/522-523. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Tûsî, Ebû Nasr Serrâc. *el-Luma'*. thk. Abdulhalim Mahmud - Taha Abdülbâki Surûr. Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-Hadîse, 1960.
- Yıldız, Mehmet. *İbn Berrecân (v. 536/1141) ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Yiğit, Fevzi. “İbnü'l-Arabî'nin Vahyin Anlaşılmasına Dönük Yaklaşımı”. *UMDE: Dini Tetkikler Dergisi* 1/1 (2018), 89-104.